

II RIIGIKOGU

3. istungjärk.

Protokoll nr. 82 (21).

1924. a.

II Riigikogu koosolek 2. aprillil 1924 a.
kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 82 Riigikogu liiget.

Walitsuse loosis: siseminister **Th. Rõuk**, haridusminister **H. B. Rahamägi**, haridusministri abi **F. Mikkelsaar**, haridusministeeriumi kooliosakonna juhataja **G. Ollik**.

P ä e w a k o r d :

1. Riigi 1924 a. eelarwe — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**, pärast esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

Koosolek algab kell 5.30 min.

1. Päewakorra Juhataja **K. Wirma**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakorra kohta on sõna rkl. Wain'il.

J. Wain (sd.): Panen ette tänast päewakorda täiendada punktidega: 1) komisjonide täiendawad walimised, 2) wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise seaduse muutmise seadus — I lugemisel, ning 3) riikliku katsekoja seadus — III lugemisel. Wiimase kahe seaduseelnõu kohta on mul järgmist öelda: härra põlutööminister teatas maakommisjonis, et Wabariigi Walitsuse poolt pannakse ette wõimalikult pea popside seadus. Kuna tema ise ei rehkenda, et selle seaduse wõiks wastu wõtta weel enne 1. maid, sest tuleb Riigikogus warsti nädalaajane kewadepuhkeaeg ja pealegi on maakommisjonis weel teisi kiireid seadusi, mis tuleksid wastu wõtta. Kõike seda silmas pidades, tuleks wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise seaduse muutmise seadus wastu wõtta, see tähendab endine seadus pikendada 1924 a. peale.

Riikliku katsekoja seaduse kohta oleks niipalju öelda, et tema järele hakkawad asutused juba 1. aprillil tööle, nii et see seadus peaks wastu wõetama juba 1. aprilliks. Kuna aga eelarwe tööd on selle seaduse wastuwõtmist takistanud, siis tuleks ta paari kolme päewase hiljaksjäämise eest wastu wõtta.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud päewakorda täiendada rkl. Wain'i poolt ettepanud punktidega.

2. Komisjonide täiendawad walimised. Demokraatliku liidu poolt on ettepanek maakommisjonist tagasiastunud komisjoni liikme **Al. Tamm**'e asemele walida Riigikogu liige **J. Uibopuu**.

Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühma poolt on ettepanek hariduskommisjonist tagasiastunud rkl. **P. Treiberg**'i asemele walida rkl. **J. Woiman**.

Asun hääletamisele komisjonide kaupa. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. **Uibopuu** maakommisjoni walitud.

(Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. **Woiman** hariduskommisjoni walitud.

3. Wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise seaduse muutmise seadus — I lugemisel. Maakommisjoni aruandja **J. Wain**: Wäikemaapidajate rendilepingute pikendamine on juba mitmeaastane nähtus. Esiteks pikendati teda ajutise walitsuse poolt 1919 a. kewadel ja pärast on teda aastastalt **Asutaw Kogu** ja Riigikogu pikendanud. Nagu juba enne tähendasin, ei jõuta tänawu aasta 1. maiks wastawat kestwat seadust mitte wastu wõtta; oleks soowimata, et normid, mis juba wiis aastat makswad olnud, ajutiselt muudetaks, weel halwem oleks rendilepingute pikendamisest loobuda, mis kodanikkude wahekordadesse terawusi tooks; kuna neid lahendada wõiks kestwa seadusega. Käesolew seaduseelnõu ei ole midagi muud, kui rendilepingute pikendamise seaduse makswuse jätkamine 1. maini 1925 a.

Maakommisjon leidis ka, et ei ole tarwis mingisuguseid muudatusi nendes normides ette wõtta peale aastaarwu ning tegi ainult redaktsioonilise paranduse pealkirjas. Maakommisjoni nimel panen ette seda seaduseelnõu esimesel lugemisel wastu wõtta.

K. Tamm (põl.): Selle seaduseelnõuga, mida praegu refereeriti, ei saa mina sugugi nõus olla. Tema kaitseb ühekülgset rentnikkude huvisid, kuna rendileandjat võib sundida oma kohta naeruväärt odava hinna eest rentnikule edasi rendile jätma. Teiseks antakse rentnikule võimalus kohta rentida, selle peale vaatamata, kas ta oma kohuseid rendileandja vastu täidab, või mitte. Kolmandaks sünnitab selle seaduseelnõu käsitlemine raskusi, sest siin saadetakse Pontsiuse juurest Pilatuse juurde. Nimelt on käesolevas seaduseelnõus öeldud muuseas järgmist: „Maa rendilepingud, mis on jõus olnud 1922/1923 põllumajandusaasta jooksul ja on pikendatud Riigikogu poolt 27. veebruaril 1923 a. wastuwõetud seadusega („Riigi Teataja“ nr. 35 — 1923 a.) loetakse rentniku soovil uuendatuks kunni 1. maini 1925, kui väljarenditud maatiiki aia ja põllu all olev osa ei ulata üle 5 tiinu“, nii et tuleb uurima hakata, missugused rendilepingud pikendati 27. veebruaril 1923 a. wastuwõetud seadusega. 27. veebruari 1923 a. seadus omakorda seletab järgmist: „Wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise seadus („Riigi Teataja“ nr. 44 — 1922 a.) muudetakse järgmiselt: § 1. Maa rendilepingud, mis on jõus olnud 1921/1922 põllumajandusaasta jooksul ja on pikendatud Riigikogu poolt 1922 a. 22. märtsil wastuwõetud seadusega („Riigi Teataja“ nr. 44 — 1922 a.) loetakse rentniku soovil uuendatuks kunni 1. maini 1924 a.“ Rendilepinguid on seadusandlikul teel väga mitmel aastal pikendatud, aga esialgu olid pikenduste seadustes ometi mingisugused tingimised üles seatud. Näiteks 1920 a. seaduse järele võis rentnikust lahti saada, kui ta teatawa kuriteo eest kohtu poolt karistatud oli. Pärastpoole on see seadus teisele alusele seatud. Praegu pikendatakse ja pikendati juba läinud aastal seda seadust, mis Riigikogu poolt 22. märtsil 1922 a. vastu võeti. Ja nimelt muudetakse seal § 1, teised paragrahid jäetakse jõusse. Tähendab, jäetakse jõusse ka § 2, mis kõlab järgmiselt: „Käesoleva seaduse § 1-se põhjal pikendatawates rendilepingutes ettenähtud rentniku ja rendileandja wastastikuste kohustuste suhtes jääwad maksma need samad tingimused, mis olid nende wahel makswad 1921/1922 majandusaasta jooksul, kui pooled teisiti omawahel kokku ei ole leppinud.“ Aga just seda kokkulepet ei ole peaaegu ilmaski saadud, sest

et see rentniku huvides ei seisnud. Wimmasele on kasulikum endise rendisumma juurde jääda ja renti õiendades ühe rubla eest 1½ marka maksta. Tähendab, tuleb uurima hakata, missugune rendileping ja missugused renditingimised nende wahel makswad olid majandusaastal 1921/1922. Aga meie teame on rendilepinguid, mis paarikümne aasta eest sõlmitud, ja seal on muidugi kuldrubla rent määratud. Nüüd tuleb ühe kuldrubla eest 1½ marka maksta. Wakamaaliste platside eest näiteks maksawad rentnikud endise 3 ja 5 rubla asemel 4½ ja 7½ marka renti aastas. Rendileandjad loobuwad tihti niisuguste summade wastuwõtmisest, sest et neil summadel õieti mingisugust tähtsust ei ole. Käesolew seaduseelnõu on küll mõeldud välja anda popside kohta, aga tema tekst on niisugune, et tema alla käib ka väga suur hulk renditaludest, kus kunni wiis tiinu põldu. Saaremaal, Alutaguses ja Hiiumaal on väga palju talusid, kus 3—5 tiinu põldu. Nii et praegu sunnitakse peremeest, kel kaks talu, teist talu, mis millalgi naeruwääriliselt madala hinna eest välja renditud, ilmlõpmata kaua wõõraste käes rendil pidama, ehk küll tihti tarwidus oleks teist oma täiskaswanud pojale kasutamiseks anda. Sellepärast teen mina ettepaneku see seaduseelnõu tagasi lükata.

L. Johanson (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Selles küsimuses, et ei ole mitte sünnis ajutiste seadustega aastastasse põlewaid päewaküsimusi otsustada, olen härra Tamm'ega ühes nõus. Kui aga käesolewal aastal jällegi tarwidus on niisugust ajutist seadust välja anda, siis tuleb kõigepealt seda kirjutada just lahkunud walitsuse arwele. Tuletame ainult siin seda meelde, kuidas just popsnikkude küsimus oli eelmise walitsuse moodustamise juures see küsimus, mille ümber kõige kauem waieldi ja mis teiste küsimuste keskelt otse välja tõsteti ja deklaratsioonis eriti rõhutati. Kuid kõige peale vaatamata ei otsustanud eelmine walitsus seda küsimust ära. Üks on aga kindel, et popsnikkude kohta seaduslikku kaitset täitsa ära kaotada ei saa. See kaitse peab senni edasi kestma, kuigi tema nõrk on, kunni see küsimus põhimõttelikult ja püsivalt otsustatakse. Uuelt walitsuselt muidugi tuleb just eestkätt ka seda nõuda, et tema asuks selle küsimuse lõpulikule otsustamisele.

Mis puutub härra Tamm'e väidetesse, et praegu selle seaduse alusel popsnikud naeruwäärt madala hinnaga maad wõiwad kasutada, siis räägib tegelik elu selle wastu. See seadus näeb küll ette rendi tasumist rendilepingute põhjal rahas, kuid tegelikult on maal asi nii kujunenud, et tasutakse rent teoorjusega, kuigi see seaduswastane on. (K. Tamm, põl.: Ei ole õige.) Sellest tunnistawad kõik need teated, mis tulewad kohtadelt, ja näiteks, meie rühmale tulewad iga nädal popsnikkude käest kirjad, kus ei ole mitte üks allkiri, waid üle 70 allkirja. Kõik need kõnelewad sellest wäga raskest seisukorrast, kus praegu popsnikud maal on ja kuidas selle peale waatamata, et seadus ette näeb ainult raha näol renditasumist, siiski neid sunnitakse teopäewadega renti tasuma, ja sellejuures maa hinnatakse wäga kõrgelt. Toon siin ühest sarnasest kirjast wäljawõtte. Näiteks kirjutatakse Ahja walla popsnikkude poolt: „Palume teid, et Riigikogu wõtaks rutuliselt korraldada popsnikkude eluaseme küsimuse, mis juba palju aega Riigikogus on arutada olnud, et ka meie oma tarede ümbrusest saaksime lapikese maad oma tarwituseks õiglase tasu eest, niipalju, kui maaomanikkude krundi suurus seda lubab.“

Edasi on öeldud: „Palju on meie seas neid, kellel maa hiljuti koguni käest ära wõeti, peale hoonetealuse maa; kellel ongi siin ümbruses lapikene, nende käest nõuawad peremehed 20—30-kordset hinda päewade ja orjuse näol, kui maa hind tõesti olla wõiks. Ei aita veel sellest, sest nõutakse ka, et peab orjama peale maa tasumise päewadega ka veel päewilisena siis, kui peremehel tarwis on, ja sellejuures tasu eest, mis peremees heaks arwab maksta.“

On ju tööpäewa pikkus jalamehel kunni 16 ja enamgi tundi, näiteks: rehepeksu ajal, kus harilikult poole ööni ja tihti ka ööd läbi peab masina juures tööd tegema. Ei jõua pops neid peremehe nõudmisi täita, siis pandakse maalapikesele jälle päewi juurde ja tihti ähwardatakse koguni maa käest wõtmisega, mis ka paljudes kohtades sündinud on.“

Edasi juhatakse selle peale tähelepanu, et mõnes lehes on ilmunud teated, nagu ei saaks peremehed maal ka siis enam töölisi, kui nad 300 marka ja enamgi palka pakuwad. Sellele waieldakse kirjas wastu ja näidatakse andmetega, kuidas palgad seal mitte üle 150 marga kõigepikema töö-

päewa juures ei tõuse. Waadake, niisugused on need tingimised, millest kõneleb see kiri. Sellest kõnelewad ka teised kirjad, mis on tulnud popsnikkudelt nende rühmadele, kes neid esitawad. Kui härra Tamm arwab, et see naeruwääri-line maahind on, mis popsidelt wõetakse, siis muidugi on see tema arusaamise asi. Siin kirjas tähendati ka selle peale, et on asutud popsnikkude maa ärawõtmisele kõige selle peale waatamata, et seadus näeb ette rendilepingute pikendamise. Iseäranis see popsnikkude wäljatõstmine torkab silma Tartumaal. Siin wõiksin mina ühe kirja ette lugeda, mis on tulnud meile demobiliseeritud sõdurite liidu Rõngu osakonnast, ja see kiri käib järgmiselt: „Popsnikkude küsimuse ülestekkimisest saadik on siin taluomanikkude seas palawikuhaiguslik tung nende maade peal olewaid lahtiste inimeste elumajasid maha lõhkuda, pinda wõtnud; aga ka enne seda on siin ümbruskonnas elumaju maha lõhutud. Ühelt poolt sunnitakse kohtuotsuse põhjal maatainimesi nende majakesi maha lõhkuma; teiselt poolt teewad seda taluomanikud talu maa peal nende eneste päralt olewate majakestega, mis on senniajani lahtistele inimestele talu poolt wälja üüritud.“

Kuna korterikitsikus suur, läheb see häda majakeste mahalõhkumise läbi veel terawamaks.

Sellepärast palub demobiliseeritud sõdurite liidu Rõngu osakond Riigikogus sammusid astuda, et seisma pandaks majakeste mahalõhkumine, mis senniajani lahtistele inimestele korteriks on olnud, selle peale waatamata, kas on need majad popside wõi taluomanikkude päralt. Sellepärast pöörab siinimetatud liidu Rõngu osakond sotsiaaldemokraatliku rühma poole, et tema poolt kaasabi leida selle nähtuse wastu. Siin tuuakse muuseas andmed ette, kui palju on näiteks Walguta ja Rõngu wallas sarnaseid kohakesi ära häwitatud. Siin on öeldud, et Rõngu ümbruskonnas on senniajani ära lõhutud ja kawatsetakse käesolewal 1924 a. lõhkuda maju, mis on lahtiste inimeste korteriks olnud;

I. Walguta wallas:

- 1) Peedu-Petri talu maa peal Wõlli maja.
- 2) Kengatsi talu maa peal Willem Plankeni maja.
- 3) Muru talu maa peal Karl Eichenman'i oma maja.

4) Wahi talu maa peal Otsa oma maja, kuna Rõngu wallas kawatsetakse ära lõhkuda kuus maja.

Niisugune on meie popsnikkude seisukord maal. Ühelt poolt rasked tingimused naturaalkohustuse näol ja teiselt poolt — kohakeste ärahäwitamine, sellejuures igasuguseid teid ära kasutades.

Popsnikkude küsimus on selleks küllalt suur küsimus, et teda tõsiselt kaalumisele tuleks võtta ja, et seda võimaldada, selleks tuleb, nagu ma juba ütlesin, nõuda, et uus walitsus kiires korras wastawa seaduseelnõu esitaks, ja et Riigikogu selle seaduseelnõu wastuwõtmisega ruttaks. Siin on tegemist üle kümnetuhande inimeste perekondadega, kellel igasugused teised wäljawaated eluülewõlpidamiseks puuduwad ja kellel võimalust ei ole linna tulla, kus otstarbekohasemalt ära elada saaks. Ei tohiks sugugi maal sarnaseid elutingimusi luua, et inimesed on sunnitud linna walguma. Alles mõni koosolek tagasi nuriseti põllumeeste esitajate poolt selle üle, et inimesed ei taha püsida maal, waid kõik katsuwad linna tulla, et siin kergemini ära elada saaks. Kuid kui meie popsnikkude elutingimusi waatame, siis näeme, et siin linna walgumiseks on sootu teised põhjused. Nimelt neilt wõetakse maalapikene ära, neilt wõetakse ära eluwõimalused maal. (K. Tonkman, põl.: Kas usute ise ka seda, mis räägite?) Mina ei tea seda, kuidas Teie usuga nüüd lugu on, aga Teie, kui tegelik põllumees, peaksite seda veel rohkem uskuma, mida mina praegu siin räägin. Ma olen selles täiesti kindel ja sellepärast arwan, et ka erakondlikud põhjused ei tohiks siin kaasa mängida, ja niisuguse tõsiasi ees, nagu seda popsnikkude küsimus praegu on, ei tohi silmi kinni pigistada. Selleläbi, minu arwates, ei wõida isegi põllumehed, sest neil kaob maalt töäjõud ära, töäjõud väheneb, nagu seda härra Tonkman ise tähendas, sest et inimesed linna walguda. (K. Tonkman, põl.: Teie hoolitsete selle eest kangesti.) Nii siis popsnikkude küsimus on tõsine küsimus, mida tuleb otsustada püsiwa seadusega, senni aga, kui seda seadust wälja antud ei ole, tuleb käia endist teed ja rendilepinguid pikendada aasta wõrra.

K. Tamm (põl.): Mina selle wastu ei waidle, et popsnikkude küsimust lahendada hakatakse. See seaduseelnõu ei kaitse aga eestkätt popsnikka, waid üle-

pea ühekülgselt harilikka rentnikka, seejuures kohaomanikkude õigustatud huvisid täiesti ignoreerides. Kui siin oleks juttu kohtadest, mis kunni wiie tiinuni ülepea suured on, siis oleks see popside kaitseeadus. Kui selle seaduseelnõuga oleks tahetud popse kaitsta, siis oleks teda teisel kujul pidanud esitama. Mis puutub naeruwääriliselt madalatesse rentidesse, siis wõiksin mina palju näiteid ette tuua. Rendilepingute pikendamise seaduse läbi kannatawad ka mitmed kohaomanikud tööerakondlased. Ainult 1920 a. rendilepingute pikendamise seadus andis rendileandjale teatawa wõimaluse teatawatel tingimustel renti natuke tõsta ja nimetatud aastal wõis mõnel rendileandjal korda minna ühe rendirubla eest 20—30 rendimarka saama hakata. Kui meie seda mõnel juhtumisel tõstetud renti wõrdleme kuldrublaades saadud rendiga, siis näeme, et tema 8, 9 kunni 10 korda vähem on sellest, mida rendileandjad ennemalt said, nii et rendileandjad saawad wäga suure kahju.

Mis nüüd puutub teoorjusesse, mida härra Johanson puudutas, siis ei ole ma seda küll tähele pannud, et oleksid peremehed endi wabadikkude kohta teoorjust maksma pannud, küll olen mina aga seda tähele pannud, et wabadikud, kes isegi sotsiaaldemokraatlikku erakonda kuuluwad, oma vähematelt wendadelt, kellel maad sugugi ei ole, on teoorjuse näol tasu nõudnud, kui nad neile 5—6 wagu kartulimaad pruukida andsid. (M. Martna, sd.: Seda suurema südamerahuga wõite siis Teie samuti talitada!) Mina isiklikult seda ei tee, ega ei ole seda ka teiste talupidajate juures näinud, aga mina wõiksin küll ette tuua mõned sotsiaaldemokraatlikku erakonda kuuluwad wabadikud, kes seda teinud on. Ma wõiksin isegi nimesid nimetada.

Juhataja K. Wirma: Sõna on rkl. Wain'il.

J. Wain (sd.): Austatud rahwasaadikud! Pean tähendama, et täitsa ootamata selle asja juures wõrdlemisi kestwalt läbi rääkima hakatakse, kuna maa-kommissjonis selle kohta keegi sõna ei wõtnud. Kõik asusid seisukohal, ja seda ka põllumeestekogude esitajad, et rendilepinguid on pikendatud 5 aastat ja ollagi täitsa loomulik, senni kui ei ole kestwamat seadust wälja antud. Popside seadus ei ole wiibinud igatahes mitte pop-

side süü pärast, waid nende süü pärast, kes oleksid pidanud selle eelnõu Riigikogule esitama.

Rkl. Karl Tamm tähendas kaks korda, et Kõrgessaares, Saaremaal ja mujal olla talusid, kel ainult 5 tiinu põldu olla, ja need rendile antud. Harwa leiame taluperemehe, kel saja tiinust maast oleks ainult 5 tiinu põldu, ja kes siis sellest põlumaad rendile annab, ja muud maad omale jätab. Härra Tamm, kui ta küsimuse wastu huwi tunneb, wõiks rendilepingute pikendamise seadust tähelepanelikumalt lugeda, ja ta leiaks, et need rendilepingud pikendati ainult siis, kui maaomanikul on omal samapalju wõi rohkem põldu, kui rendile antud. Järelikult on aluseta seletus, nagu peaks maaomanik maata olles pealt waatama, kuidas rentnik tema maad harib.

Härra Tamm tähendas samuti, et kokkulepet wõimatu saada on. Mina pean selle peale tähelepanu juhtima, et põllumeestekogude rühmal on ühe ja sama asja kohta waidlewad waated. Läänud aastal, kui rendilepingud pikendati ja samuti ka 1922 aastal, toonitati meile sealt poolt, et ei olla mingisugust tarwet segada popsniku ja maaomaniku wahekordadesse, sest nemad wõida ise kõigeparemini kokku leppida siis, kui wäljaspoolt wahelesegamist ei ole. Uskudes, et härra Tamm külaelu täiesti õieti peegeldanud on, peab oletama, et maaomanikud, wadades oma popse üheaastase eralepingu peale, nüüd nendega hoopis terawamasse wahekorda on sattunud; renti kõrgendades wõi teorjuse ulatavust suurendades, enam kuidagi kokkulepet saada ei wõi. Kui nendel härradel korda on läinud osa rendilepinguid seaduse normide alt wälja tõmmata, siis wõiwad nad nende kohtade eest wõtta seda hingehinda, mida keegi soowib. Rendilepinguid, mis kord rendilepingu pikendamise seaduse alt on wälja läinud, selle seadusega enam pikendada ei saa. Mis puutub motiiwidesse, mida härra Karl Tamm weel pikendamise wastu ette tõi, see on tagandamine maade pealt kuritegewuse pärast, siis arwan mina, et kui 1921 ja 1922 aastal need trahwitud inimesed juba tagandati, siis 1923 ja 1924 aastal wõib juttu olla ainult uuestitekinud kuritegudest, ja neil maadel, kus maksud kõrgemad, kus inimesed wist küll waid selle tõttu elada wõiwad, et nemad oma igapäewasele leiwale natukene juurde warastawad. Sellest on siis selgesti näha tagajärg, mis on saadud

rendilepingute pikendamise seaduse puudumisega mõnede popsikohtade juures.

W. Grigorjew (wn.) Господа депутаты! Закон о мелких арендаторах для Печерского края и Занаровья необходимо продлить. Не смотря на то, что аграрный закон для названных окраин принят в 1922 году, фактически же в жизнь он не проведен до сего времени, а поэтому мелкие мызные арендаторы должны оставаться на своих местах до вступления в жизнь аграрного закона. Кроме того, вопрос о мелких арендаторах, живущих на частновладельческих землях, также должен быть урегулирован; а поэтому русская фракция будет голосовать за принятие этого законопроекта.

K. Tamm (põl.): Ma arwan, et härra rkl. Wain wist küllalt tähelepanelikult minu kõnet ei kuulanud, muidu ei oleks sealt poolt niisugust ütelist olnud, et mina olla rääkinud kohaomanikkudest, kes, kui neil sajatiinulised kohad 5-tiinulise põlluga, siis ainult wiimase, see on põllu wälja rendiwad. See aga ei ole miski patt, kui ühel kohaomanikul kaks kohta on, millest mõlemil 4 kunni 5 tiinu põldu ja mille suurus isegi kunni 100 tiinu on. Miks ei tohiks tema siis rentniku käest teist kohta tagasi saada, kui temal, wõib olla, tosin poegi on ja, wõib olla, on need kõik wabadussõjas olnud, miks ei tohiks ta oma perekonnaliikmete kätte teist kohta kasutada anda. See oli päris selge, mida ma ütlesin, ja ei pruukinud minu sõnu peapeale pöörama hakata. 1920 a. seaduses, kus rendilepinguid pikendati, olid ette nähtud juhtumised, millal renti teatawal määral tõsta wõis. — Aga ka wiimastel juhtumistel on meil jällegi pikendatud rendilepingutega tegemist, mis pärast aast-aastalt pikendatud on.

O. Liigand (rhw.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! See seadus on ette nähtud ainult ajutiselt, ainult õige lühikese aja peale. Praegu on lugu niisugune, et põllutöoministeeriumil on wälja töötatud juba peaaegu lõpulikult ja on Wabariigi Walitsusele tulemas jäädaw popsnikkude seadus, mis seda küsimust lõpulikult lahendab. Kui Wabariigi Walitsuses seda seadust kinni ei peeta, siis wõib ta tulla kõigelähemal ajal Riigikogusse. Aga et ei tekiks wahet praegumaks wa seaduse ja maksma hakkawa uue seaduse wahel, selleks on seda seadust tarwis ja oleks

igatahes tarwis, et see selles mõttes wastu wõetaks. Muidugi on teada, et kui popsnikkude seadus wastu wõetaks, see wõib olla sünnib enne 1. maid, siis käesolew seadus kaotab oma makswuse. Minule paistab, et selle seaduse wastu wõiwad olla ainult need, kes popsnikka walmis on jätma ilma seadusliku kaitseta. Kui siin soowitakse midagi parandada sisulikult, wahest renditingimuste suhtes, wõi rendikõrgendamise suhtes, siis wõib neid parandusi teha II lugemisel. I lugemisel, arwan küll, peaks see seadus wastu wõetama. Ma usun, et selle seaduse poolt hääletawad kõik need, kes ei soowi jätta popsnikka ilma seadusliku kaitseta. Selle wastu wõiwad olla ainult inimesed, kes heameelega näewad, et üks liik inimesi, popsid, kaitseta jääksid.

Juhataja **K. Wirma**: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja **J. Wain**: Rkl. Karl Tamm ise tõi korrektiwi oma kõnele, kui ta tähendas, et wõib neid peremehi olla, kellel mitu talu on ja ta tahaks perekonnaliigete wahel neid jagada. See on wõimalik. Ma pean tähendama, et rentnikka, kel 5 dessatiini aia- ja põllumaad on, seega selle seaduse alla kuuluvad, on õige wähe. Siin on tegemist peasjalikult popsnikkudega.

Juhataja **K. Wirma**: Aruandja on teinud ettepaneku seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta. Rkl. Tamm'e poolt on esitatud ettepanek seaduseelnõu tagasi lükata. See on eitaw ettepanek ja ei tule iseseiswalt hääletamisele. Selle kohta teewad Riigikogu liikmed tarwiliku otsuse komisjoni ettepaneku hääletamisel. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seaduseelnõu I lugemisel wastu wõetud.

4. Riikliku katsekoja seadus — III lugemisel. Hariduskomisjoni aruandja ja **C. Schilling** kannab ette ja eraldi hääletamisel wõetakse wastu nähtawa enamusega seaduseelnõu pealkiri ja §§ 1 kuni 8:

Riikliku katsekoja seadus.

§ 1. Riikliku katsekoja ülesandeks on igasuguste teaduslik-tehniliste küsimuste lahendamine, tööstuse, kaubanduse ja muul alal. Katsekoda teeb omal algatu-

sel wõi ametasutuste, ettewõtete ja eraisikute tellimisel mehaanilisi, keemilisi ja füüsikalisi katseid, analüüse ja proovimisi, uurib ning normib mõõduriistu ja tööstuse masinaid.

§ 2. Riiklik katsekoda asub Tallinna tehnikumi juures ja kasutab oma tegewuses kõiki tehnikumi asutusi ja laboratooriume.

Katsekojal on oma pitsat pealkirjaga: „Tallinna Tehnikum, Riikline Katsekoda“.

§ 3. Katsekoda jaguneb tööalade suhtes wiieks osakonnaks: 1) mehaaniline, 2) soojustehniline, 3) elektrotehniline, 4) tehnokeemiline ja 5) analüütilise keemia osakond.

§ 4. Katsekoja tegewust juhivad katsekoja juhatus, mis seisab koos kõigist katsekoja osakondade juhatajatest, kelleks on wastawate tehnikumi laboratooriumide juhatajad. Üks osakonna juhatajatest on ühtlasi ka katsekoja direktoriks ja teine — direktori abiks.

Direktori ja tema abi walib tehnikumi juhatus, kinnitab ametisse haridusminister.

§ 5. Katsekojas töötawad Tallinna tehnikumi laboratooriumides ja teistes tehnikumi asutustes tegewuses olewad eriteadlased ja abijõud, kellele tehnikum § 7 ettenähtud erisummade arwel tarwilikul määral lisajõude palkab.

Märkus. Tarbekorral wõiwad katsekojas ka teiste ametasutuste eriteadlased ja abijõud töötada tehnikumi juhatusse tehtawa lepingu alusel.

§ 6. Katsekoja direktor ja direktori äraolekul tema abi on wastutawad Tallinna tehnikumi direktori ees katsekoja tegewuse eest.

§ 7. Katsekojas tehtud tööde eest maksawad tellijad, wälja arwatud ametasutused, kes § 5 märkuse alusel tehnikumi juhatusse lepingu sõlminud, tasu haridusministeeriumi poolt kinnitatud taksi järele. Katsekoja tegewusest sissetulewad summad lähewad Tallinna tehnikumi erisummadesse ja tarwitatakse katsekoja ülespidamiseks. Katsekoja sisseade muretsemiseks määratakse tarwilikud summad riigi eelarwe korras.

§ 8. Käesolew seadus hakkab maksma 1. aprillist 1924 a. ja sellest päewast kaotawad oma makswuse kaubandus-tööstusministeeriumi määrused ja taks riigi kesklaboratooriumis tehtawate analüüside kohta („Riigi Teataja“ nr. 85/86 — 1919 a.) ja lõpetab oma tegewuse kaubandus-

tööstusministeeriumi riiklik katsekoda; viimase kui ka endise riigi kesklaboratooriumi kogu liikuw wara (inwentaar, tarberiistad, reaktiivid jne.) antakse hiljemalt 31. märtsiks 1924 a. Tallinna tehnikumile üle sellekohases Wabariigi Walitsuse poolt 29. märtsil 1922 a. wastuwõetud määruses („Riigi Teataja“ nr. 45 — 1922 a.) ettenähtud korras.

Juhataja K. Wirma: Asun lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on käesolew seaduseelnõu lõpuhääletamisel wastu wõetud.

Aruandja C. Schilling: Panen ette käesolew seaduseelnõu maksmapanna ilma redaktsiooni komisjoni andmata.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

5. Riigi 1924 a. J. Laidoner (põl.):
eelarwe — Lugupeetud rahwasaadikud!
II lugemisel. Haridusministeeriumi eelarwe arutamise

juures on puudutatud mitmeid külgi selle ministeeriumi tööst, aga keegi ei ole senni puudutanud ühte wäikest osa, mis walusalt löikab mõnda meie kodanikku: see on meie haridusministeeriumi stipendiaadid. Haridusministeerium on stipendiaate wõrdlemisi palju wälja saatnud, kuna ei ole selle eest muretsenud, et nende stipendiumid sellele wastaksid, et nad saaksid endid seal kõigewähemgi toita. Juba eelarwe-komisjonis räägiti selle üle, aga andmed, mis seal ette toodi, ei olnud kaugelki nii halwad, kui nad tõelikult on. Asi on juba nii kaugele läinud, et mitmed stipendiaadid on seal niisuguses seisukorras, et nad ei saa süüagi, riietest ei ole juttugi. Mitmes kohas on asi juba niikaugele läinud, et sealsed kohalikud ülikooli professorid on saatnud siia kirju ja on juhtinud selle peale tähelepanu, missuguses halwas seisukorras meie Eesti stipendiaadid on. Mõned isegi ei saa ära sõita. Niisugusesse seisukorda minu arwates riik oma stipendiaate ei wõiks lasta jääda. Kui juba arwatakse tarwilikuks stipendiaate wäljamaale õppima saata riigi kulul, siis peaks riik ka selle eest hoolitsema, et nad saaksid seal ära elada. Kui juba ei ole selleks raha, siis parem saata 50 inimese asemel 10 inimest, aga igatahes peab neile niisuguse

olukorra wõimaldama, et nad saaksid ära elada. Praegu seda aga mitte ei ole.

Ma juhiks selle peale tähelepanu, et meie tahame neist kaswatada oma paremaid riigikodanikke, ka ministeerium tunnistab seda, et nad seal hästi töötawad ja õpiwad, andmed nende üle on wõrdlemisi head. Aga kui neid jätta niisugusesse raskesse olukorda, nagu seal praegu on, siis nad iseenesest muutuwad meie korra, meie ministeeriumi ja terve meie walitsuse wastasteks. Seda ei tohiks aga olla, ja sellepärast juhin mina haridusministeeriumi kõigesuuremat tähelepanu selle peale, et seda asja peab korraldama ja ei wõi nii jätta, nagu see senniajani on olnud.

Mina mingisugust ettepanekut ei tee, sest üks minu järelkõnelejatest teeb seda. Minul olid ka sellekohased ettepanekud, aga et need ettepanekud ühised on, siis ei ole seda tarwis mul esitada.

Ma kriipsutaksin weel alla, et olukord on seal meie noortel meestel ja noortel tütarlastel wäljapääsemata ja wäljakanatamata. Nad sel wiisil edasi õppida ei saa, ainuke mis nad teha wõiwad on — suure waewaga Eestisse tagasi tulla.

E. Weberman (rhsw.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Sama küsimuse kohta, mille üle praegu rääkis lugupeetud rkl. härra Laidoner, tahtsin mina mõne täiendawa märkuse teha. Eesti üliõpilaskond, kes olude sunnil praegu õpib wäljamaal, on iseäranis Saksamaal niisugusesse raskesse seisukorda sattunud, et mitmel puhul sõna õigemas mõttes permanentselt nälgitakse. Et need stipendiumimäärad, mis senni on meie üliõpilaskonnal Saksamaal tarwitada olnud, praegusele elukallidusele ei wasta, selleks lubage ette tuua mõned tõendawad näited hindadest, mida mitmest Saksamaal õppivate Eesti üliõpilaste kirjast kokkuwõtlikult wõin ette kanda. Hinnad, mis ma siin ette toon selleks, et üliõpilaste elatismiinimumi selgitada, toon ma kuldmarkades, pärast lõpukokkuwõttes Eesti markadesse ümber arwates. Need minimaalsed kulud, mis üliõpilastel seal tarwilikud, on korter, toitmine, saun, pesu, õpemaksud ja joonistuswahendid. Korteri kohta peab üttelema järgmist: kõigeodawam üliõpilase tüüpiline tuba wõi „Bude“, nagu seda sakslased nimetawad, maksab praegu sisemaalasele, kohalikule elanikule umbes 20 kuldmarka, wäljamaalasele aga 25 kuldmarka. Siis tuleb tasuda walgus-

tus ja küte. Eesti üliõpilaskonnal on wiisiks saanud, et walgustuse ja kütte peale ei arwa nemad kulusid ja ei küta oma tuba neil päewadel, kus ülikoolis töö kestab. Sellepärast on selles kalkulatsioonis, mis ma ette toon, küttekulud wõetud ainult laupäewal ja pühapäewal, see tähendab, ainult sel ajal, kui ülikool kinni on. Walgustuskuulu teeks keskmiselt wälja 2 kuldmarka kuus, küte umbes 3 kuldmarka. Nende küttekulude juures on niwõrd tagasihoidlikult talitatud, et külmade talwekuude jooksul üliõpilaste tubades on sooja olnud ainult mõni kraad üle nulli. Nende tegelikkude kulude juures tuleks siiski 30 kuldmarka kuus korteri, kütte ja walgustuse peale.

Toitmine on Saksamaal ka wäga kallis. Kõigeodavam lõuna maksab seal 60 penni, harilik teenimise kulu 6 penni, see on kokku 66 penni. Lõuna juurde leiba ei anta, tuleb juba enesel juurde osta, ja leiwakulu on umbes 5—10 penni, seega lõunasöök 76 penni. Öhtusöök oleks leiwaga ühes 93 penni. Seega lõuna ja öhtusöök kokku 1 mark 69 penni, ehk ümmarguselt 1 mark 70 penni, kuu kohta 51 kuldmarka. Peale selle hommikueine ja wõileiwad — teeksid kokku weel ümmarguselt 9 marka.

Siis wäikesed kulud, nagu on saunas käimine, pesu pesemine jne., selle peale olen siin arwesse wõtnud kõigest 10 marka kuus. Wõiks ühe detailina tähendada, et see summa ei ole kõrge kuu jaoks, sest ühe ainsa paari pesu pesemine maksab $1\frac{1}{2}$ kuldmarka.

Wäga tuntawa osa üliõpilaskonna büdshetist wõtawad õpемaksud. Praegu ei ole kindlasti weel teada, kui suured õpемaksud on sügisel ja tulewal kewadisel semestril, sest kawatsetakse neid tuntawalt tõsta, nii loengute, harjutuste kui ka laboratooriumi tööde eest. Mõõdunud, wast lõppenud semestril oli maks järgmine: loengute, harjutuste ja laboratooriumi tööde maksusid kokku umbes 50 kuldmarka suuruses, seega kõrgemad kui Tartu ülikoolis, kui arwata 1 kuldrubla = 94 Eesti marka. See maks on ühesugune niihästi sise- kui ka wäljamaalastele. Kuid wahe oli see, et wäljamaalaste kohta oli weel erimaks 160 kuldmarka suuruses. Kui siis Eesti üliõpilased pöörasid Saksa haridusministeeriumi poole palwega, wõimalikult wähendada seda wäljamaalaste maksu eestlaste jaoks, siis tuldi sellele ka wastu ja otsustati seda maksu wõtta 60 kunni 100 kuldmarkani, kusjuures iga-

kord arwesse wõetakse iga üliõpilase tegelik aineline seisukord. Kui nüüd arwesse wõtta, et sama wastutulelikkus ka tulewikus on, saame semestrimaksuks 110 kuldmarka, mis teeks ühes kuus wälja ümmarguselt 18 kuldmarka. Siis weel lõpueksami maksud on diploomi tööde eest 50 kuldmarka, eksami eest 40 kuldmarka ja wäljamaalase lisamaksu 50 kuldmarka, kokku 140 kuldmarka. Et aga peale lõpueksami on olemas weel eelksam, mis sooritatakse 4 semestri järele, siis peab ka selle eksami kulud arwesse wõtma. Ühe kuu peale tuleks siis wiimase kursuse üliõpilastele, ja neid on meil tuntaw hulk Saksamaal, ümmarguselt 6 kuldmarka kuus, ühes eelmise summaga, 18 mk., oleks kokku õpемaksu kuus 24 kuldmarka.

Juurde lisada tulewad kulud, mis õpeabinõude muretsemiseks tarwilikud. Siin olen arwestanud ainult wäiksed kulud õpeabinõude peale, nagu joonistusmaterjal, pliatsid, kaustikud jne., raamatute muretsemist aga mitte, — ja needki kulud teewad kokku 6 marka kuus.

Seega oleks kokku korter, toitmine, wäiksed kulud, õpемaksud ja õpeabinõud 130 kuldmarka kuus.

Nagu lugupeetud Riigikogu liikmed minu poolt ettetoodud andmetest näewad, on siin talitatud äärmiselt kokkuhoidlikult. Toa kütmiseks on wõetud ainult 2 päewa nädalas, õpeabinõudest ainult joonistusmaterjalid ja muud niisugused wäiksed kulud, toit on wõetud kõigeodavam, ja sellegipärast saame 130 kuldmarka kuus. Praeguse Saksa marga kursi juures 94 mk. = 1 biljon, mis on wõrdne ühele kuldmarkale, teeks see wälja 12.200 Eesti marka kuus. Praegune kõrgendatud stipendium on 7.500 Eesti marka, läinud aastal oli see ainult 5.000. Arusaadaw, et niisuguste kulude juures, kus 12.200 Emk. tarwis läheb nii tagasihoidliku büdsheti juures, on seisukord 5.000 mk. stipendiumi juures täiesti kriitiline. Rääkimata sellest, et peale otsekoheise õppimise oleks tarwilik, et meie üliõpilaskond wäljamaal elades tutwuneks sealse kultuuriga ja teoreetiliste teadmiste tegeliku elu teenistusse rakendamiseks. Oleks äärmiselt kahju, kui wiibides pikemat aega Lääne-Euroopa kultuuri keskel, piirduksid nad ainult ülikooli seintega. Nendel, kes seal tehnilistes õpeasutustes, näiteks Bonnisis kultuuritehnika alal töötawad, wõi Karlsruhehes kõrgemas tehnika ülikoolis õpiwad, on paratamata tarwis

tutwuneda tehniliste ettevõtete, wabrikutega ja nende laboratooriumidega, muuseumidega, näitustega jne. Kuid minu poolt ettekantud täpses büdshetis selleks mingisuguseid kulusid ette nähtud ei ole. Niisamuti oleks ka täiesti tarwilik, et üliõpilastel oleks võimalus wõõra rahwa kultuuri, kunsti, teatri ja seltskondliku eluga tutwuneda, mille kohta aga samuti vähemaidki kulusid selles kalkulatsioonis ette nähtud ei ole.

Kui arwesse wõtta, et üliõpilastelt, kes haridusministeeriumi poolt wäljamaale saadetud stipendiaatidena, et nendelt stipendiumi määramisel tunnustusi nõuti, et nad ilma waranduseta isikud, et neil eneset puudub õppimise wõimalus, siis wõib ette kujutada, kui raskesse seisukorda need noored inimesed on sattunud. Rkl. härra Laidoner juba kriipsutas alla, missugust meelegibedust see wõib tekitada üliõpilaste hulgas. (Ch. Kaarna, tões.: Meil on siseriigis ka meelegibedust wäga palju.) Teame, et paljudel üliõpilastel ei ole ka Eesti riigi piirides kerge õppida, kuid minu arwates saab kodustes olukordades, kus omaksed ja sugulased ligidal, neist raskustest ikkagi kergemini üle. Kui wäljamaal stipendiaatidel tuleb raske puuduse all töötada, siis on see wäga halb ja tegelikult ei saa ju inimene ikkagi poole wõi kolmandiku elatismiinumiga läbi, waid ta peab ükskõik missugust kõrwalteenistust otsima ja selle all kannatab õpetõõ. Meie teame wäga hästi, kui raske endistel aegadel meie üliõpilaskonna seisukord oli, kes wõõrsil omale haridust pidi omama, ehk küll meie laenu- ja hoiuühisused sel ajal neile wäga palju toetust jõudumööda püüdsid anda. Samuti on ka Bergman'i abiraha praegustele wanematele tegelastele omalajal tuntawat toetust andnud. Suurem jagu Eesti haritlasi, kes wäljamaal Eestit omale haridust omasid, pidid aga ise omale kõrwaltööga seda wõimaldama. Kas oli see aga õige? Esiteks wõttis sarnasel kombel hariduse lõpetamine palju rohkem aega, kui muidu ja teiseks sattusid paljud wõõra kultuuri mõju alla, kas wõi selle läbi, et saadi stipendiumi wõõrastelt riikidelt, wõõralt seltskonnalt, mis juba kohustasid wastawates oludes, õhkkonnas ning waadetes teenides, seda pärast tasuma. Iseseiswa Eesti ajal ei peaks seda mitte lubatama. Kui üliõpilasi wäljamaale saadame, siis peaksime neile wõimaldama, et nendest tublid Eesti kodanikud saaksid ja et nad ei pruugiks

omale wõõrsil mitmesuguste raskustega wõideldes, kõrwaltöödega ja tundide andmisega leiba teenida. Arwesse wõttes, et praegune eelarwes olew stipendiumi summa, nimelt 7.500 mk. üliõpilase kohta, ei wasta mitte tegelikkudele elunõuetele, kui elatismiinumum ühes õpekuludega on 12.200 marka, panen ette suurendada seda stipendiumi 2.500 marga wõrra kuus, see tähendab, kunni 10.000 marga peale. Ehk küll ettetoodud elatismiinumum 12.200 mk. on, kuid arwesse wõttes riigi rasket seisukorda ja Riigikogu ühist soowi eelarwet wõimalikult tasakaalus hoida, ei tee ma ettepanekut tõsta stipendiumi elatismiinumumini täieliku ulatuseni, waid ainult 2.500 marga wõrra kuus. Ka seegi summa teeks 44 stipendiaadi peale wälja 1.300.000 marka. Minu ettepanek oleks järgmine: „Haridusministeeriumi eelarwes, peatükk IV § 15. Kultuuriline toetus, suurendada 1.300.000 marga wõrra (Saksamaal õppivate stipendiaatide stipendiumide suurendamiseks 2.500 marga wõrra kuus).“

Haridusministeeriumi kooliosakonna juhataja **G. Oilik**: Lugupeetud rahwasaadikud! Lubatagu mulle mõned lühikesed märkused teha haridusministeeriumi eelarwe arutamise puhul awaldatud mõtete juurde, mis oleks lisaks haridusministri abi härra Mikkel-saar'e seletustele. Mina peataksin kõigepealt rkl. Raudkepp'i awalduste juures. Härra Raudkepp ütles, et ei ole õiglane nõuda keskkooli õpilastelt ühe wõõra keele waldamist, praegusel korral Saksa keele, kõnes ja kirjas ja tõi ette, et niisugused nõudmised on haridusministeeriumi poolt awaldatud. Õieti on see wäikene eksitus. Haridusministeeriumi ringkirjas ei nõuta mitte täielikku waldamist, waid mõistmist, see on, et õpilased wõiksid raamatut lugeda, suusõnaliselt awaldatud mõtetest aru saada ja ise neid awaldada. Ministeeriumis tehakse wahet mõistmise ja waldamise wahel ja nimelt oleks mõistmine nõrgem kui waldamine. Riigikogus on awaldatud mõtet, et meie keskkoolide õpilased peawad mõistma üht wõõrast keelt täiesti. Ja see nõudmine on iseenesest küll niiwõrd tähtis, et selle peale suuremat tähelepanu tuleb juhtida ja et selle aine alal tuleb rohkem töötada. Mitmed meie keskkoolid on oma nõusolekut awaldanud selleks, et nemad abinõusid katsuwad leida seda nõudmist läbi wiia ja on teatanud, et selle nõudmise täitmine wõimatu ei ole. Niisama kriip-

sutas alla rkl. Raudkepp, et ülekohtune wahest oleks nõuda, kui keskkooli õpilastele, kes mõnda aine osa weel läbi läinud ei ole, küpsustunnistus ei anta. Ühtlasi ütles aga härra Raudkepp, et meie peame püüdma Lääne-Euroopa hariduse tasapinnani jõuda. Seda aga haridusministeeriumi korraldus püüabki. Oli niisugune juhtumine, et õpilased ühes keskkoolis matemaatikas trigonomeetriat ei olnud puudutanud, aga ometi arwati õpilased küpsustunnistuse wääriliseks. See oli seletataw meie ülemineku ajajärguga, kus Wene koolist üle tulla tuli Eesti kooli, kooliaasta oli siis lühikene ja õpilased ei saanud wahest korralikult töötada. Niisuguseid nähtusi ei saa koolile süüks panna, aga nüüd peawad õpilased ja kool juba püüdma, et niisugustest defektidest üle saada. Niisama awaldas rkl. Raudkepp mõtet, et meie keskkoolid wäga koormatud on õppekawadega, ja siis wõiks nüüd arutamisele tulla mõte, kas mitte korraldada kuueaastast kursust, mis praegu meie keskkooli makswa seaduse järele wõimalik. See wäide on arutamisel olnud riigi hariduskogus ja leidis seal ka õige palju poolehoidjaid, aga hääletamisel sai rohkem häält see põhimõte, et meie keskkool vähemalt esialgu wiieaastaseks peab jääma. Meil on keskkooli lõpuklasse 95. Ja kui meie nüüd ühe klassi weel juurde paneksime, jüst lõpuklassi, tähendaks, meil peaks weel 95 keskkooli klassi juurde tulema, see on 19 uut keskkooli. Mina arwan, et praegusel ajal, kus meie ei ole weel jõudnud korraldada sundlikku algharidust rahuldawalt, kus meil koolimajade ja õpewahendite poolest weel palju soowida jääb, weel warane on 19 uut keskkooli juurde muretseda. Sellega tuleb oodata, ja meie õpilased, nagu kõik riigikodanikud, peawad jõudu pingutama, et wiieaastase keskkooli juures sellegi pärast rahuldawalt keskkoolikursust läbi wõtta. Härra Raudkepp ütles weel, et juhatustes, mis haridusministeeriumi poolt tulewad, ei ole küllalt alla kriipsutatud isamaalist meelsust, nagu seda Saksamaa põhiseaduses on. Mis Saksamaa põhiseaduses öeldud, seda meie põhiseaduses ei ole. Aga haridusministeerium ei ole mitte kartnud seda ütlemast, on seda mitu korda keskkooli juhatajate koosolekuil, riigi hariduskogus ja omas ringkirjades toonitanud. Juba ringkirjas 1. sept. 1921 a. kriipsutatakse seda tugewasti alla, niisama ka juhatustes, mis koolidele anti 2. jaanuaril 1922 a. on isamaalsuse mõte

mitu korda alla kriipsutatud, ja wäikeses raamatukeses „Juhatused Eesti õppiwale noorsoole“ on just selle peale suurt rõhku pandud, et see iga riigikodaniku kohus on, meie ülem ja ilusam kohus, seda maad ja rahwast, kes teda kaswatanud, armastada. Niisama on mitu korda juhatust antud just kõlblise kaswatuse alal. Ja ei ole haridusministeerium mitte ootama jäänud, et mõnesuguste ettepanekutega kohtadelt tullakse. Tallinna linna kooliwalituse poolt antud juhatuskirjad õpilaste pidude kohta on õieti ministeeriumi poolt antud põhimõtete arendamine ja kohalikkudele oludele wastawaks tegemine. Meie keskkooliseadus näeb ette, et korraldused õpilaste kohta töötab wälja ja paneb maksma pedagoogika nõukogu. Niisugust õigust haridusministeeriumile ei ole jätud. Ometi on haridusministeerium kõiksugu wõimalusi tarwitanud, et koolidele selles suhtes juhatusi anda.

Riigikogu liige härra Lattik arwas, et koolimajad muutuwad haigemajadeks ja selles olla süüdi õpekawad. Tõsi on, et õpekawasid tuleb rewideerida ja läbi waadata, aga siin on palju muid põhjusi, ning mitmesugused kehalikud puudused, mis õpilaste hulgas ette tulewad, on tingitud just koolimajadest. Koolimajad, iseäranis walgustuse suhtes, kannatawad wäga palju. Mitmed õpilased peawad õppima õhtusel wahetusel, kus meie olude juures sagedasti kunstlikku walgustust, elektri walgustust, tarwitatakse, mis sagedasti küllalt hele ei ole, ja mis õpilaste silmade peale tingimata halvasti mõjub. Hilja-aegu teatas üks kaubanduskooli juhataja, et neil on niisugune klassiruum, kus aknaklaasi ja põrandapinna wahetamine on 1:53, kuna kooli terwishoid nõuab, et oleks 1:5. Nähtawasti on see fakt. Ka Läänemaa gümnaasiumis on klassituba, kus õpib 30 õpilast, ja seal on üks ainukene wäike aken, niisugune, nagu siin Riigikogu ülemised aknad, ja õpilased on sealjuures poolpimedas. Sellepärast arwan mina, mitte üksi õpekawad, waid palju rohkem on koolimajade puudused õpilaste terwisele kahju teinud. Ometi ei wõi öelda, et sellel alal midagi ei tehta. Just käesolew aasta on üks õnnelikum aasta. Täna wu aasta on palju ilusaid koolimaju juurde tulnud. Wõiks nimetada, et Walgas sai gümnaasium uue maja, niisamuti Tõrwas sai walmis uus koolimaja. Wiljandis tuli kaks uut koolimaja juurde. Läänemaa õpetajate seminaar sai uue koolimaja, kus 300 õpilast. Niisama sai

walmis Jõhwi realgümnaasiumi maja. See on kõik ühe kooliaasta wältusel, ja sellepärast wõime öelda, et sellel alal eraseltsid, omawalitsused, kui ka riigivalitsus on mõndagi teinud ja kui ta selles sihis edasi läheb, siis meie jõuame kaugele. Riigikogu liige härra Lattik ütles, et ministeeriumis olla alganud mingisugune ringkirjade ajajärk ja nimetas, et 15. märtsil on antud ringkiri, kus ette kirjutatakse, sulguda V ja VI-õpeaastale wastawad klassid. See ei ole mingisugune uus ajajärk, see on keskkooliseaduse teostamine. Keskkooliseaduse § 104, mis wastu wõeti Riigikogu poolt 7. detsembril 1922 aastal, ütleb, et see seadus hakkab maksma 1. augustist 1923. Selleks sulutakse keskkoolide V ja VI-õpeaastale wastawad klassid ja awatakse wastaw arw algkooli klasse. Nii on siis see juba wastu wõetud Riigikogu poolt. Wabariigi Walitsuse 25. mai 1923 aasta, määruses on juhatus antud, kuidas meil klasse sulguda tuleb. Saadeti ringkiri, et seda tuleb täita, ja see oli lihtsalt seaduse elluwimine. Mina ei saa ka nõus olla Riigikogu liikme härra Lattik'u arwamisega, et erikoolide wastu teistsugused seisukohad on, kui awalikkude koolide wastu. Peab ütleva, et õpetajad on kõigile ühtlased, nõudmised on nii awalikkudele, kui ka erakoolidele samasugused. Erakoolides oli käesolewal aastal, tähendab 1923/24 õpeaastal, 24 klassi, mis wastawad V ja VI õpeaastatele, kuna awalikkudes koolides oli kõigest 23, ja awalikka koole on palju rohkem. Ka selles suhtes on wastu tulnud. Ei saa ju erakoole panna eesõigustatud seisukohta, et nemad saaksid riigi poolt V ja VI-õpeaasta õpetajate palgad, kuna awalikud koolid seda ei saa, ja neis wõiwad õpilased õppida ilma mingisuguse takistusest. Awalikkude algkoolide õpilased ruumi puudusel sagedasti ei pääse keskkooli. Niisugust eesõigustatud seisukohta riigisummade arwel ei wõiks õigeks pidada. Kui härra Lattik seletab, et see mitte õiglane ei ole, siis leian ma, et ta eksib. Riigikogu liige härra Luur ütles muuhulgas, et õpetaja peab rohkem seltskonnategelane olema, nagu ta seda oli koolmeistrina. See on mõte, mis mitmel pool on awaldatud ja arwustatud. Kui õiglane ta on, seda on raske arwudes näidata. Mina tuletaksin aga austatud Riigikogu liigetele ühte asja meelde. 1923 a. oli meil väga hästi korda läinud laulukoori juhatajaist just õpetajad. Mina arwan, et nad seda tegid, suurt

waewa nähes, ilma mingisuguse tasuta. Üksikuid juhtumisi wõib ju olla, et õpetajad on end tagasi tõmbanud tööst enam, kui koolmeistrid. Siin awaldati arwamist, et wäärnähtus olewat, kui õpetajad iga wähema sammu eest lisatasu saawad. See ei ole aga tõsi, meie oleme kaugele jõudnud, ei ole mitte sarnases seisukorras, nagu Wene ajal olime. Wene ajal said koguni klassijuhatajad, raamatukogu hoidjad, pedagoogika nõukogu sekretäär eratasu selle ameti eest. Nüüd ei ole seda. Klassijuhataja annab niisamuti 24 tundi, nagu teised õpetajad ja ei saa klassijuhatause eest mingisugust tasu. Niisama ei saa ka õpetajad igal pool eratasu pedagoogika nõukogu sekretääri kohuste täitmise eest, ega ka raamatukogu hoidmise eest, ainult kus jõukam omawalitsus on, seal ehk antakse lisatasu. Keskkooliseaduses on aga öeldud, et õpetajad ei wõi lahti öelda kaswatuslikkudest ülesannetest, kaswatuslikust tegewusest oma koolis, nii ei ole see õige, et õpetajad saawad iga sammu eest lisatasu. Tasu saab ainult lisatundide eest. On ju mingisugune töönorm määratud, ja kui lisatööd tehakse, siis on ka õigus lisatasu saada.

Tahaksin öelda weel mõne sõna Riigikogu liikme Baranin'i poolt awaldatud näidete kohta, nagu oleks algkooli õpilaste toetamine wäike. Eesti on õieti riik, kes sundsliku hariduse alal enam teinud, kui mõni teine kultuuriline riik. Laste protsent, kes koolis ei jõua käia, aga kes on kohustatud koolis käima, on meie juures 5-e ümber, kuna ta aga Põhja-Ameerikas 17-ni ulatab. Muidugi on juhtumisi, kus waesus tõesti kooliskäijatele lastele raskusi teeb. Peab ütleva, et just tänawu aastal sarnane nähtus eriti silma paistab, mis wist ikalduse aasta, weepuutuse ja muude wiletsuste tõttu awaldub. Ministeeriumile tuleb lastewanemate poolt kaebtusi hoolekogude peale, et nad trahwiwad lapsi puudumiste eest, kuna lapsed aga just waesuse pärast puuduwad. Peab ütleva, sellel alal on meil juba mõndagi tehtud, aga tuleb weel palju teha, nii palju kui aineline jõud seda lubab.

O. Gustawson (is.): Haridusministeeriumi eelarwe arutamise puhul ei saa olla eelkõige konstateerimata, et taas on täide läinud pühakirja sõna: „Jumal annab omakstele unes“. (J. Holberg, põl.: Mis see oli? Mis see oli? Korra ke!) Kristlased on need, kellele armas Jumal wiimastel päewadel ja öödel suure

anni unes kätte on andnud: haridusministri koha. (J. Luur, krst.: Kuidas see oli?) Härra Luur, kas ma peaksin Teile wahest ka salmi numbri pühakirjas kätte juhatama? Aga et Teid rahuldada, wõin ma uuesti korrata öeldut: Jumal annab omakstele unes. Kristlased on need, kellele armas Jumal wiimastel päwadel ja öödel suure anni unes kätte on andnud — haridusministri koha! Õieti ei saaks siin küll rääkida annist, waid wisa wõitluse wäärilisest kroonimisest. Aga et see kristlik wõitlus kogu aja kees ja keerles kaugelt wäiksema eesmärgi ümber, ja et neile nõutud weerand talendi asemel äkki ja ootamatult on sülle kukkunud terve talent, siis wõib wist siiski jääda unes antud „anni“ nimetuse juurde.

Faktiliselt oli ju lugu nõnda, et kristlik rahwaerakond juba rahwahääletamise tagajärgede teatawaks saamisest peale oma nõudlikku rinnatooni wähemalt 200% wõrra otsekohe kõrgendas, nõudes: usuõpetus asetatagu teiste õpeainete seas mitte ühewäärilisele kohale, waid ta tõsetagu lõökainena esiplaanile. Usuõpetuse järelwalwet ei tohitawat teostada tawalisel teel, waid selle ülesande täitmine tulla panna selleks eriti ametisse kutsutawa ja kristlikku erakonda kuuluwa ministri abi peale. (J. Luur, krst.: Waat, kust poolt tuuled puhwad!) Ja siit see äge wõitlus ning rahwaerakonnale serweeritud kibedad tropid saueriaadi ajal.

Mööda minnes olgu öeldud, et kristlaste liig kristlikka apetiite rahwahääletamise tagajärjed tõesti mitte ei õigusta. Rahwahääletamine otsustas waid konkreetse küsimuse kitsais piires: usuõpetus on koolidele sunduslik, õpilastele ja õpetajatele aga waba. Ja mis sellest siis nüüd järgneb? Aga see, et usuõpetusele kui õpeainele on tõmmatud isegi kitsamad piirid kui teistele — ta ei ole sunduslik. Sellest piirawast momendist aga wälja lugeda usuõpetuse eesõigustatud aupalgale seadmist, on ebaloogiline ning meelega waldne ja seletataw kristliku rahwaerakonna omapäraselt arenenud mõtlemiswiisiga. Rahwahääletamine jättis — ja seda eestkätt kristlaste eneste hooletuse ning saamatuse armust — täiesti lahtiseks nii usuõpetuse õpekawa kui ka tundide arwu ning usuõpetuse andmise korralduse üldse. Neist oma saawutuste tulemustest ei saa aga kaugeltki wälja seletada seda, nagu peaks usuõpetuse korraldamine sündima täpselt nõnda, nagu seda

tahawad härrad kristlased. Seda ei ole rahwahääletamine otsustanud. Aga meid ei pane need kristlikust nõudlikkusest kantud suured apetiidid selles küsimuses tõesti mitte imestama, kui meie silmas peame, et kristliku rahwaerakonna liikmed wägise kipuwad lahendada, rahwahääletamise matemaatilise waatewinkli all, ka teisigi küsimusi, millel absoluut mingit ühist ei ole usuõpetusega. Nõnda seletas härra Luur perekonnaseaduse alamkommissjonis, et Eestis ei saawat kodanline registreerimine üldse kõne alla tulla lihtsalt sellepärast, et rahwas rahwahääletamisel teisiti tahtnud olla. (J. Luur, krst.: Kodanline registreerimine, unes näete!) Jah, härra Luur, Teie ütlesite lausa, et Eestis olla otse wõimatu kodanline registreerimine sellel lihtsal põhjusel, et rahwahääletamisel see küsimus teisiti on otsustatud. See oli Teile seisukoht, ja mitte mina üksi ei tõenda seda. Kui Teie waewaks wõtate küsida mõne teise sama alamkommissjoni liikme käest, siis wõib seegi Teile tookordist unenägu Teile meelde tuletada. (J. Luur, krst.: Teie näete und lahtiste silmadega! — M. Martna, sd.: Teie ei peaks tõesti mitte lahtiste silmadega und nägema!)

Ja — seesugused juhuslikud wõidud wõiwad teinekord tõesti wäga saatuslikuks saada tervele mõistusele.

Aga nüüd tuleb paratamatult situatsioon wõtta nõnda, nagu ta on tänapäew. Ja ta on sarnane, et meie walitsuse eesotsas seisab lugupeetud härra Akel kristlikust rahwaerakonnast, ning haridusministeeriumi eesotsas lugupeetud endine pastor, professor Rahamägi samast erakonnast. Ja selle paratamatuks tagajärjeks on pöörmatult, et kristlikkude härrade tänaseid ega edaspidiseid esinemisi ei saa enam wõtta kui platoonilisi südameawaldusi, waid neid tuleb wõtta kui kohustawaid näpunäiteid hariduspoliitika edaspidisel juhtimisel. Kristlikkude härrade teoreetilised tõekspidamised ja wagad soowid on tõusnud uue hariduspoliitika juhtiwaiks tähisteks. Sellepärast tuleb wõtta eriti tähelpanelikult kõike seda, mis härrad Raudkepp, Bauer, Lattik ja Luur täna pakkunud. Ma ei tee wist mitte wäga halwasti, kui ma wõtan lähtekohaks haridusministeeriumi eelarwe arwustamisel nende härrade awaldused.

Nende kõnede leitmotiiviks on arusaadawalt mure usuõpetuse ilusa käekäigu pärast. Sellest Bauer'i äwardaw shest

uskmatute usuõpetajate suunas ning Raudkeppi tundmusega stiliseeritud soowiawaldused. On tõsiselt karta, et usuõpetuse jämedate puude tagant warsti enam meie kooli metsa ei nähta. Ma pean awameelselt tunnustama, et teine kord Riigikogus kristlikka härrasid kuuldes tahtmatult tunne tekib, nagu oleksid need härrad, kes pühakirja mitte ainult ei loe ega uuri, waid seda ka katsuwad teha juhtnööriks oma jalale eluteel. Aga ligemal järelkatsumisel osutub seegi oletus waid warisewaks illusiooniks. Domineerima jääb enne kui pärast kiriku moraal, nagu teda tõlgitseb üks pastor oma kuulsaks saanud lendlauses: „Teie käige mitte minu tegude, waid minu sõnade järele.“ Need sõnad ja need teod satuwad wastastikku siingi, ning murravad härrade Lattik'u, Raudkeppi'i, Bauer'i ja Luur'i tänasedki ilutsemised. Seatakse üles mõned objektiivselt wõttes positiivsed nõudmisedki aga nähtawasti ainult pealemäärimiseks Riigikogule, mitte aga hariduspoliitika tõsiseks terwendamiseks.

Härrad Lattik ja Bauer kõnelesid õpekawade ülikoormatusest. Neil on tugewal määral õigus. Aga üks ole kristlikud härrad ise eestkätt olnud need, kes meie koole on koormata katsunud küsitawa ballastiga. Need ringkonnad põewad ju tänapäewgi nõrkust keelte kultuse suhtes. Neile oleme eestkätt tänu wõlgu, et meie keskkool on tõesti enam kui üleliia koormatud — keeltega ja et õpilastel selle koorma all tõesti raske on teiste õpetajate kallal tarwilikult töötada. Härra Bauer aga ei pööra oma pealekäämist terawat otsa keelte, waid loodusloo ja matemaatika wastu. Aga edasi: wõimalikult suure arwu usuõpetuse tundide läbisurumine igal tingimusel. Eks seegi katse sihi ju sinna, et õpilaste koormat weelgi raskendada ning ülejäukäiwamaks teha. Ning kuidas seda usuõpetust weel antakse! Usuõpetuse andmise meetodid on ajast ning arust. Siit tulemegi härra Luur'i kurtmiste juurde: meie kool uppuwat raamatusse. Aga kui siin kellelegi mitmekordselt teenitud etteheiteid õigusega teha wõib, siis esimeses jones kristlikkudele ringkondadele ja teises järjekorras parempoolseile rühmitustele üldse. See käib eriti aastate kohta, kus rahwakoolile alles esimest alust rajati.

Kantslite kaudu kirikus ja „Kajade“ ning põllumeeste lehtede kaudu mujal on awalikult löödud lokku: uus kool oma sawipätsimiste, wärwiplartsimiste ja kondi-

murdmistega ei kõlba kuhugi. Ainuke pääsetee seisab hüüdsõnas: „Tagasi wana kooli juurde! Wana kooli juurde ta keele- ja usuõpetuse meeletu tuupimisega! Kantslite kaudu awalikult ja koguduse liigete keskel arendatud salajase sissimissi teel on waimulikud ja nende kirikud ülemineku ajal wäga raskesti patustanud meie oma kooli mõtte wastu. (J. Luur. krst.: Kas Teie ise ka usute, mis Teie kõnelete?) Öeldi awalikult nende poolt: hobusewargaid waid kaswatawat see uus kool. Eks seda mõtet õhutatud lastewanemate ringkondades, ja eks siin omal ajal saawutatud teatud edugi pimedamais ja mahajäänud metsatagustes. Ei olnud omal ajal midagi kurwemat kui see, kui tulid üleskihutatud lastewanemad ja nõudsid: andke meile meie kooli kargud tagasi — usuõpetus ja Wene keel. Kõik muu olla rämp — joonistus, wõimlemine, käsitöö, looduslugu. Oli rohkesti juhtumisi, kus lastewanemad tõrkusid oma lapsi kooli saatmast — seal ei olewat mitte midagi enam õppida.

Jah, ma rõhutan weel kord, härrad kristlased, neil ajal olite teie need, kes seda uue kooliwastast meeoleu iga hinna eest õhutasid. Teie olite need, kes tundsid end kutsutud olewat uue kooli wastu wõitluslippu tõstma. Kui meie aga tänapäew ometi nõnda kaugele jõudnud oleme, et uute õpetajate õpetamise wastu enam pea kuskil ei seista, ja kui laialistes lastewanemate ringkondades juba tõtetakse häält raamatulise tuupimise wastu ning töökooli põhimõttele tugewate õpetajate eest, siis oleme selle sammu eest „edasi“ tänu wõlgu õpetajaskonnale, kes oma rõhuwas enamuses kindlasti asus wastu teie hüüdsõnale „tagasi“. Tema teene on, et see samm edasi tehtud on. Kes saaks salata tõsiasja: wäike kukesamm küll, arglik ja komistaw, aga siiski samm edasi. Ja meie wõime kindlad olla, et sama õpetajaskond, ise arenedes ning ennast täiendades tahab ja suudab edasi wiia meie rahwakooli, seda raamatuikke alt wabastades, töökooli suunas — siis, kui kristlikud härrad siingi ei hakka kodaratesse loopima ametlikka kaikaid.

On karta, et härra Lattik endise hooga jätkab oma temperamentlikka ratsutamisi organiseeritud õpetajaskonna ja „Kaswatus“ kukil, suuremate tulemustega waid kui enne, sest „minister on meie mees“.

Seda teab härra Lattik tingimata, waatamata, et ta enne kümme korda maha

istuma peaks ja järele mõtlema, kas see ratsahobune küllalt õnnelikult ja õigustatult walitud. Elab ju härra Lattik tänapäew üle ühe oma warema ratsahobuse waliku rasket pettumust. (W a h e l h ü ü e J. Luur'i, krst. poolt.) See tuleb Teile uudisena, härra Luur, aga muidu on see ju awalik saladus. Mullu ja tunamullu tegi härra Lattik Riigikogus uhket sõitu koolipoisi kultuse seljas. Siis oli härra Lattik'u arwates koolis esimese järgu suurus koolipoiss, kelle ees kõik õpetajad alandlikult ja aukartlikult põlwili kui käskija ning kuninga ees.

Nüüd on härra Lattik seda arwatawat kõikwõimsat kuningat weidi lähemalt waadelnud, ja meie wõime talle tõsiselt õnne soowida tema waatluse tulemuste tagajärgede pärast. See arwataw kuningas on osutunud kannatajaks, kelle peale näidates riigi eelarwe arutamise puhul tänawu Lattik täis kibedust lausus: „Ennäe inimest!“ Ülejõu käiwa töö all wäsinult kokku langemas, hingeliselt tülpunud ning tüdinenud ja kehaliseltki murtud näljast ja kehwise — see on härra Lattik'u nüüdse kirjelduse järele see kuningas, kellega sama Lattik meid warem hirmutas. Kes meist saab salata, et see wiimane wiltsuste-maal meid palju usku-mapanewalt masendab, kui härra Lattik'u endine muinasjutt koolipoisist kui kuningast. (J. Luur, krst.: Ei ole muinasjutt: See kuningas walitseb weel praegugi.) Teie jaoks wõib olla küll, teiste jaoks enam mitte. Töö meie koolides praegusel kujul kipub tõesti terwislikult tapma õppiawat noorsugu ja aineline wiltsus matab hinge kõigil neil noortel, kes on kehwad ja kes wajakid toetust.

Agas üht ei saa ometi jätta tunnustamata: tänapäewa õppiwat noorsugu on praktilisem ja tegutsemiswõimsam, kui oldi enne. Ma mõtlen siinkohal nimelt noorsoo enese organiseerimist ja selle kaudu teadlikku osawõttu meie ühiskondlikust elust. Wõib ju hinnata noorsoo liikumise raame, sisu ja sihti wäga mitmelt seisukohalt, aga seda ei saa ometi salata: sarnane iseseisew tegutsemine on plussiks üldsusele. Mitte ainult sel teel, et soetatakse uusi jõude tööks ühiskonnas, waid ühtlasi suudetakse selle kaudu tähtsal määral rikastada õppiwa noorsoo üldist arenemist ja siin ei saa jätta konstateerimata, et meie algkoolid, eriti aga keskkoolid on selle poolest wõrdlemisi häid tagajärgi saawutanud, kuigi

wõib olla mitte kõik, siis wähemalt wäga mitmed neist. Õpilaste rühmad, ühingud, liidud, õpilaste ajakirjad ja häälekandjad, see kõik ei ole miinuseks õppiwale noorsoole, waid suureks plussiks.

Teistest koolidest wõiksin siin eriti nimetada mõnda õpeasutust, mille peale niihästi kristlaste ringkonnad kui ka teised parempoolsed ringkonnad on tihtipeale hammast ihunud. Need on meie õpetajate seminaarid Tallinnas, Tartus, Haapsalus. Nende arwel on „Kaja“ ja haridusministri põline kandidaat N. K. „Päewalehes“ wähemalt enam kui üks kord karjunud: „karauul!“ Need olla kommunisti taimelawad. (J. Luur, krst.: Ega see wale ei ole.) Lugupeetud härra Luur, Teie ei ole tänapäewgi see wiimane mohikaanlane, kes seda tõendab. Härra Mats Laarman ütles sedasama eelarwe-kommisjonis: kommunistid wõtwat neis wõimust. Meie wõime aga julgesti konstaterida, et need seminaarid — juurde arwatud weel Wõru õpetajate seminaar — on olnud paremaiks õpeasutusiks oma töö tulemuste suhtes.

Mul oli hiljuti juhus kõneleda ühe Haapsalu seminaari õpilasega ja ma ei suuda jätta tunnistamata, et mul lõpmata kahju oli, et mitte mina ühes sarnases seminaaris omal ajal õppida ei saanud. Selle sõna tõsises mõttes — mesipuu, see oli pilt, mille sain õpilase jutustuse järele Haapsalu seminaarist. Mesipuu, kus töö otse palawikuliselt keeb hommikust õhtuni; kus peale hariliku õpetöö on tegutsemas õpilaste endi juhtimisel mitmed eneseharimisringid ja töögrupid; oma kooperatiiv, kus antakse wälja oma ajakiri jne. jne. Ja et see mitmekülgne töö wäga arendawalt õpilaste peale mõjub ning tagajärgi annab, seda wõis konstaterida jutustaja enda kõnest. See õpilane, kelle kohta Holberg ja mitmed teised üleolewalt naerda wõiwad, wõiks neile härradelegi weidi eeskujuks olla, oma aastate kohta üllatawalt suure küpsuse ja mitmekülgisusega. (J. Luur, krst.: Ega heade asjade wastu, härra Gustawson, keegi ei räägi.)

Ma arwan, et wõime täie õigusega rõhutada, et need noored jõud, kes walmiwad sarnases tööõhkkonnas, on hiljem teretunud jõud ühiskondlikus töös. Ja mis oleks nüüd loomulikum ja arusaadavam kui see, et sarnast tendentsi kõigiti arendada püütaks ametlikult poolt. Eks kutsunud härra Luur'gi täna Riigikogu

kõnetoolilt, — arwatawasti wist rohkem Riigikogu aknast wälja, — kõiki õpetajaid tagasi rahwa ridadesse wäliskultuurilisele tööle. Mina arwan, et see töö, mida tehakse seminaarides, et see töö iseendast, ilma et Teie, härra Luur, alarmeerida tarwitseksite, tingib selle — seminaari lõpetajad lähewad rahwa sekka. Ja mis ma Teile, härra Luur, südame peale panen, siis seda, et Teie katsuksite Teile wäga ligidal seiswale ministeeriumi juhile seletada, et tema ei hakkaks käima samu radu, mida teised Teile lähedal olwad härrad haridusministri kohal olles enne on käinud.

See leer tõstis ju härra Bauer'i päewil awalikult lipu koolinoorsoo liikumise wastu laiemas piires ning katsus selle wastu wõidelda päitsete pähe tõmbamisega. On karta, et nüüd wahepeal enam wähem raugenud ristsõda uuesti puhkeb samade ristirüütlike tagaõhutusel ja pealekäimisel. Ma kardan wäga, et härra Raudkepp'i jesajaalikud ähwardused: maakonnad ja linnad, kuulge — Tallinn kõneleb, õnnistab kardetawasti sisse wastse ajajärgu, mida kannab Tallinna eeskujul tarwitataw kindel ja karmilt karistaw käsi. Kitsendused kõigis, kahtlustataw ja hoolimatu järelwalwe igal sammul — see on hädaoht, mida meie kardame õppiwale noorsoole. Meie oleksime wäga õnnelikud, kui meie tulewa aasta eelarwe arutamisel konstaterida wõiksime, et kõik meie kartused on põhjendamatuiks osutunud.

Juhataja K. Wirma: Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.15 min.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 7.50 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

Juhataja K. Wirma: Riigikogu koosolek kestab edasi.

A. Jõeäär (sd.): Wäga lugupeetud härrad rahwasaadikud! Siin on ettepanekuid tehtud haridusministeeriumi eelarwe suurendamise kohta. Wäga wõimalik, et need wastu wõetakse, kui need tarwiliikuks tunnistatakse, kuid ühtlasi oleks siiski waja leida wõimalusi nende summade määramiseks, ilma et eelarwe selle läbi suureneks, ja selle tõttu loodan, et

minu wähendus-ettepanekud kantsleikuluses ja muudes osades wastuwõtmist leiawad, sest sarnaste mitteproduktiivsete kulude wähendamise läbi oleks wõimalik summasid üles wõtta, mis Riigikogu poolt tarwilikuks tunnistatud. Ühtlasi ma täiendaksin oma ettepanekut järgmiselt: Panen ette haridusministeeriumi koosseisu wähendada, wälja jättes tegelikult wakantne koht, kes kasutus: Ministri abi — 1 Mk. 28.800.— Wastawalt wähendada keskasutuse jaoks nõutud krediiti: § 1. Palgad — Mk. 374.400.— wõrra. Üles wõtta teaduse ja kunstiosakond: juhataja 1 — Mk. 25.200.— Wastawalt suurendada teaduse- ja kunstiosakonna jaoks nõutud krediiti: § 1. Palgad — Mk. 327.600 wõrra. — Tegelikult ministri abi praegu ametis ei ole, waid on teaduse ja kunstiosakonna juhataja, et aga teda juurdelisatud koosseisudes üles wõetud ei ole, siis tuleks haridusministeeriumi koosseisudes üles wõtta teaduse- ja kunstiosakonna juhataja.

J. Jaanis (rhw.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Haridusministeeriumi eelarwe juures tahaksin mina weel peale täiendada ettepaneku, mis ma juba hommiku poole tegin, weel paar teist täiendawat ettepanekut eelarwesse üleswõtmiseks ette panna. Meil on meeles weel see elaw pilt, mis 2 aasta eest ilmsiks tuli siis, kui esimene Eesti-Soome kooliõpetajate ühine kongress Helsingis korraldati ja kus sellest osa wõtsid ka meie lõunanaabrid — ungarlased, on meeles need waimustatud koosolekud ja sõbralikud mõtetewahetused koolitegelaste wahel kooli ja haridusküsimustes üldse, milleks juunikuu 1922 a. Helsingi kongress wälja kujunes. Juba selle kongressi päewadel loodi sügawam sõprus mitte üksi Soome-Eesti, waid ka meie lõuna sugurahwa — ungarlaste — wahel. Samal puhul loodi ka meie üleriikliku õpetajate liidu juurde eriorganisatsioon, kes pidi seda sõbralikku wahekorda edendama selle läbi, et aeg-ajalt korraldada samasuguseid kongresse, kus mitte ainult lähem naaber, waid just ka meie kaugem lõunanaaber osa wõtta wõiks.

Käesolewa aasta juunikuu 20-date päewade sees korraldatakse, nagu seda 2 aasta eest tõotati, Tallinnas Eesti-Soome-Ungari hariduskongress. See hariduskongress ei ole sarnane, kus üksi käsitatakse puht pedagoogilisi ja haridusküsimusi, sel kongressil on tähtsam rah-

wuslik ülesanne ja wõiks eeldada, et ta tingimata propageerib ka meie riiklust ja meie rahwast oma korraldustega. Ja siin on juhus näidata meie koolitegelaste ja ühiskondlikkude organisatsioonide läbi, missuguseks meie riik selle wõrdlemise lühikese aja jooksul wälja kujunenud on, ja sellepärast teeksin mina ettepaneku, et haridusministeeriumi kooliosakonna eelarwesse üles wõetaks summa, mis wõimaldaks seda kongressi wääriliselt läbi wiia. Kongressi korraldamiseks oleks suurem summa tarwis, ja õpetajate liit on selleks samme astunud, et seda ka kokku saada, aga üldiselt on seda õpetajate liidul wäga raske läbi wiia. Teised rahwad ja riigid, korraldades sarnaseid kongresse lubawad oma eelarwetes suuremaid summasid üles wõtta, iseäranis siis, kui see puutub rahwa ja ka riigi propageerimise huwidesse. Sellepärast ei oleks wist ka üleliigne, kui meie siin haridusministeeriumi kooli osakonna eelarwesse wõtaksime 200 tuhat marka üles kongressi hea kordamineku otstarbeks, mille pärast haridusministeeriumi kooliosakonna eelarwe-summad peatükk III § 34-as — hariduslikud kulud — 200.000 mk. wõrra suurendada tuleks, tõstes seda summat 19.634.100 mk. pealt 19.834.100 m. peale. Peale selle täiendawa ettepaneku oleks mul weel austatud Riigikogu liigete tähelepanu juhtida teise asjaolu peale: Läänud aastal wiibis Eestis ja korraldas loenguid Leipzig'i ülikooli õpetlane doktor Erkes. Seesama teadusmees on nüüd soowi awaldanud selleks, et temale wõimaldaks Eestis käesolewal suwel ülikoolis korraldada mõned loengud, mis käsitaksid hommikumaa rahwaid ja nende kultuuri. Ülikooli filosoofia teaduskond on selle soowiawalduse läbi kaalunud ja on leidnud, et see mitte üksnes meie õpilastele, waid ühtlasi ka meie õpetajatele ja teadusmeestele wäga tarwilik oleks. Meie ülikooli juures ei ole sarnast õpetooli, kus hommikumaa rahwaste ajalugu, kultuuri, kunsti ja mõtteteadust oleks käsitatud, ja sellepärast oleks otstarbekohane, et meie teadusmehed, kui ka üliõpilased saaksid tutwuneda nende mõttekäigu ja hommikumaa rahwaste ajalooaga, sest meie teame, et meil muuseas ka Soome-Ugri keele uurimise juures tähtsat osa mängib hommikumaa rahwaste kultuuri ja keele uurimine ja meie teame kogunisti, et hommikumaa mõju ulatab kunni Baltimere rannani. Seda asjaolu arwesse wõttes ja ka Tartu ülikooli filosoofia teaduskonna sei-

sukohta tähele pannes, soowiksin mina siin, et wõimaldataks meie kaswawale noorsoole ülikoolis, samuti ka noortele teadusmeestele, neid ettekandeid ära kuulata, mida dr. Erkes kawatseb aprilli- ja maikuul ja pärast septembri- ja oktoobrikuul Tartus ette kanda. Loengute kawas on ette nähtud, et siin tuleksid käsitamise alla Ida-Aasia rahwad ja nende kultuur, Laotse ja tema tegewus, Hiina keel ja Hiina kirjandus ning kunsti ajalugu. Nagu meie Tartu ülikooli õpetajad tunnistawad, on need ettelugemised läinud aastal suurt huwi äratanud. Sellepärast soowiksin mina, et Riigikogu wõimaldaks haridusministeeriumi eelarwe summasid täiendada — 60.000 mk., selleks, et neid loenguid Tartu ülikooli juures korraldada. Minu ettepanek on, et haridusministeeriumi kunsti ja teaduse osakonna eelarwe summasid suurendada — peatükk IV § 15 — kultuuriline toetus — 60.000 marga wõrra, tõstes selle summa 34.510.600 marga asemel 34.570.600 marga peale.

Haridusminister H. B. Rahamägi: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Pärast seda, kui haridusministeeriumi üksikud kõrgemad ametnikud tehnilistes ja siis ka minewikust olewikku ulatawates küsimustes sõna on wõtnud ja weel märkustena sõna wõtawad, lubatagu minule siinkohal teile esitada ja puudutada neid üksikuid juoni, missuguses suunas minu ettekawatsemiste järele peaks meie hariduspoliitika liikuma. Ma teen seda sellepärast, et siin seda soowi mitmete eelkõnelejate poolt awaldati ja tõsteti küsimusi, kuidas meie hariduspoliitika liikuma saab. Ma tahaksin öelda, et ma saan ühte ja teist asja siin kordama, mida juba puudutatud teiste poolt, aga ma tahan seda teha ruttu, et mitte teie aega siin raisata. Nii paremalt, keskelt, kui ka pahemalt poolt on öeldud, et wiimastel aastatel on meie hariduspoliitikas ometi terwenemist märgata. Ma tahan öelda, ja ka pahemalt poolt on siin seda rõhutatud, et meie jõuame enam-wähem normaalsesse ajajärku. Meie jõuame nendest ajajärkudest wälja, kus meie närwiliselt otsisime uut. Igatahes on niisugused asjad tarwilikud ja need murrangu ajajärgud tulewad, aga niisugustel aegadel ei looda midagi kindlat ja püsiwat. Kui meie wiimastel aastatel oleme ometi jõudnud rohkem rahulikku ajajärku, siis on ka arusaadaw, et wõimalik on olnud

haridusministeeriumi juhatajatel, — ma mõtlen oma eelkäijate tööde peale, — on võimalik olnud ühel või teisel alal hakata enam-vähem wundamentaalsemaid ettevõtteid teostama.

Ma ei tahaks siin ka mitte, kus ma puudutan küsimusi tulewiku hariduspoliitikas, — ma ei tahaks siin mitte juba lah-tiolewatest ustest sisse jooksta, ma tahaksin aga lugupeetud Riigikogu liigete tähelepanu nende lahtiste uste peale juhata-tada, et meie mitte ilmaasjata ei kulutaks sõnu sellest, mis minule iseenesest arusaadaw on ja mille kohta ei pruugiks kahtlust tekkida ja sõnu rahwasaadikute poolt raisata selle kohta, kas haridusministeeriumis ja haridusministeeriumi poliitikas tulewikus neid uksi tarwitatakse. Ei maksa siinkohal seda labast tõe kor-rata, et riigi ja rahwa tähtsamateks alus-teks on majandus ja haridus. Igatahes waatan mina nende aluste peale nõnda, et nende wastastikune suhe retsiprookne on. Ei ole mitte nii, et üks tingimata tingib teist, waid nad mõjuwad teine teist tõesed üksteise peale. Ma tahaksin tä-hendada, et igatahes, mida parem on rahwa majanduslik seisukord, seda kõr-gemale võib tõusta ja tõuseb kultuur ja haridus. Aga mida kõrgemale tõuseb rahwa keskel kultuur ja haridus, seda rohkem leitakse ka uusi põhiwaateid ja uusi aluseid majanduslikus elus. Ma wõik-sin siin näiteks tuua Inglismaa, kus siis, kui läinud aastasaja esimesel weerandil seal suur tööstuse kriis oli, ometi suure kultuuri tõttu leiti uusi võimalusi ja uusi wäljawaateid, et rahwast kriisist wälja wiia. Teiseks näiteks wõiksin tuua wäi-kese Belgia, kus jälle läinud aastasaja keskpaigas suurte majanduslikkude krii-side tõttu teatud seisak tekkis, aga selle tõttu, et Belgia rahwas oli enam või vähem kultuuris edasi jõudnud, leidis ta jällegi uusi perspektiive ja uusi wõima-lusi, et sellest kriisist wälja jõuda. Ma tahaksin öelda, et muidugi meie haridus-poliitikas on majanduslik külg alus, mille peale meie hariduse edu wõime ehitada, ja mille peal võib õitsema lüüa haridus ja kultuur, aga teiselt poolt peab ütleva, et sisuliselt õige ja tõsine kultuur ja haridus omaltpoolt aitawad kaasa selleks, et majanduslikku elu õitsele wiia. Selle-pärast on muidugi arusaadaw, lugupeetud Riigikogu liikmed, — ma usun, et seda ei maksa mitte ei tea kui mitu korda kor-rata ega alla kriipsutada, — et suurepä-raline oleks küll olewat see, kui meie

wäikene kodumaa Peipsi äärest kuni Läänemere kallasteni oleks üle külwatud ilusate koolimajadega, mis ei muutu hai-gemajadeks, ja et olud oleksid nii, et neisse ei pruugi ka tulla haiged kooli-lapsed. Selles asjas on minu arwates wäikene Eesti riik juba mõnda korda saanud. Kui teie wõrdlete neid andmeid, mis näitawad koolimajade ehitamist ja parandamist wiimastel aastatel, nende andmetega, mis on meil saadawal endise aja kohta, ja wiimaks wõrdlete neid and-meid praeguste andmetega Ameerikast, — mul oli võimalus läinud semestril rää-kida ühe ameeriklase-kooliteadlasega mis-ter Orr'iga, — siis wõime öelda, et igatahes küll palju on weel teha, aga on ka palju tehtud sellel alal. Tahaksin öelda: et selle peale tuleks rõhku panna, see oleks minu arwates iseenesest arusaad-aw. Iseenesest arusaadaw on ka minu arwates see, et riik peab võimaldama hariduse edendamist igasugusel wiisil, ja kuidas aga seltskond nüüd ise ka siin seda ette wõtab. Ma arwan nimelt seda, et riik ei tohiks suurt piiri tõmmata era-algatusele, ükskõik, missugusel alal hariduse kaswatamiseks ja kultuuri süwendamiseksi. Mul seisab silmade ees Hollandi-maa, mille kohta üks Hollandi sõber üt-les, et, wist aastat 30 tagasi, riigistati Hollandis kõik koolid ja sunniti peaaegu lapsi riigikoolides käima. Küsimus sei-sis seal nimelt kirikukoolide asutamises, sest riigikoolidest oli usuõpetus ära wõe-tud. Wiimaks võimaldati, et erakoole wõisid asutada mitmesugused ettevõtted, asutused ja wanematekogud ja tagajärg oli see, et riigiametnikud ka suuremalt osalt saatsid oma lapsed erakoolidesse, aga mitte riigikoolidesse. Ma ei taha sellega öelda, nagu peaks riigikoolid hal-wemad olema, ma tahaksin öelda seda, et iseenesest ei pruugi mitte eraalgatus halb olla, waid ta võib kogumi wäga hea olla, ja teda tuleb igapidi seal toetada, kus ei suuda weel riik majanduslikkudel põhjustel oma eelarwet koormata mitme-suguste ettevõtetega hariduse alal.

Mis puutub nüüd aga selle majandus-liku aluse leidmisse, siis ma tahaksin ai-nult seda tõe öelda, mille kohta ma ar-wan, ei pruugi mul ei tea missuguseid tõendusid tuua, waid see on wist teile kõigile, lugupeetud Riigikogu liikmed, selge, et haridusministeeriumil meil Ees-tis ei ole mingisuguseid võimalusi niisugusteks sisemisteks operatsioonideks, mis immanentse iseloomuga ja

kuidagi haridusministeeriumi peale minewaid summasid wõiks tõsta, waid need summad tulewad, lugupeetud Riigikogu liikmed, teie lubamise läbi, nõnda et, kui palju teie neid summasid lubate, nii kaugelt wõib haridusministeerium hariduspoliitikat teostada. — Aga mida tema tahaks teostada ja mida ta peaks teostama? Selles asjas lubage mind paari sõnaga puudutada just asja sisulist külge. Ma loen normaalseks, ma loen enam wõi vähem regulaarseks seda, et wõimalus oleks kõigil lastel koolis haridust saada, kui nad koolieasse jõuawad. See oleks enam wõi vähem normaalne. Mis oleks aga siht koolides? Ma puudutaksin kõigepealt seda normaalset, regulaarset ala, mis mul silmade ees on, pärast ma räägin kaswatuses, hariduses väljaspool kooli. Siin on nii mitme kõneleja poolt rõhutatud seda, et meil koolis õpetatakse liiga palju. — Ma wõtan arwesse kõigepealt alg- ja keskkoolid, — et antakse edasi teadmisi ja ei kaswatata mitte. Selle peale on meil haridusministeeriumis juba kolme aasta eest tähelepanu juhitud ka minu eelkäijate härrade Bauer'i ja Weiderman'i poolt. See on osalt õige. Mul on juhus olnud olla kooliõpetaja algkoolides ja ka keskkoolides, olen ka praegu keskkoolis õpetajaks, olen mitmetüübilistes keskkoolides õpetanud, olen internaadis kooliõpetaja olnud, ja pean ütleva, et mul on wõimalik olnud näha, mis meie koolides edasi antakse. Ja ma pean seda ka tingimata ütleva, et igatahes meie koolides katsutakse tundidega nii palju teadmisi anda, et see läheb raskeks ballastiks lastele nende elusse ja hinge. Ja ometi ei ole see nõnda lihtne nähtus, et sellega kõik õppimisraskused seletatud, nagu siin arwatakse, waid siin tuleb waadata põhjusi, mis pärast kaebawad tihtipeale õpetajad ja lapsed, et neil on wäga palju õpetada ja õppida teadmisi ja et nad ei suuda seda! Mispärast tuleb ette, et meil keskkoolides on palju enesetapmisi? Mikspärast tuleb ette, et meie leiame koolides, kui meie astume klassituppa, rõõmsate noorusnägude asemel, kus peaksid säravad silmad wastu waatama, tihtipeale koltunud, elustüüdinunud nägudega inimesi? See küsimus on üks kompleksküsimus, selle küsimuse peale on hakanud meil Tartus mitmed eriteadlased tähelepanu juhtima ja seda arutama. Siin nimetati, et kui kord Tartu ülikoolis hakati üht üliõpilast eksamineerima, ja küsiti, millal elas Caesar, õiguse pärast oli,

niipalju kui mina tean, see küsimus teisiti, nimelt millal oli rahwaste rändamine, siis ei olla üliõpilane teadnud: kas see oli enne reformatsiooni wõi pärast reformatsiooni, enne wõi pärast Kristuse sündimist. Niiwiisi ei seisa põhjus selles, et koolid on teadmiste andmistega üle kooratud, ma ütlen, põhjus seal seisis selles, et see õpilane ei olnud üldse palju õppinud. Ta kaebas pärast ja seletas, et ta on sõdur olnud, mille tõttu tal wõimalus puudunud õppida, ühe sõnaga, see tulewat ebanormaalsetest aegadest jne. Aga ühte asja tahan mina rõhutada, et kui ülikooli tulewad üliõpilased ja ei tea niisuguseid suuri sündmusi, mis siis nendega peale hakata. See ei ole mitte ainult ajaloo, waid ka mujal. Siin tähendati selle peale, et keeled koole koormawad; on osalt õige; kuid kui wist poolteise aasta eest järele päriti, kuidas on üliõpilaste teadmised, kes keskkoolist tulewad, siis wastati mitte ainult keeleteadlaste poolt, waid ka loodusteadlaste, matemaatika ja ajalooteadlaste poolt — kõik nad kaebasid, et teadmised puudulikud! Ma tähendan seda, et kool peab tingimata andma teadmiste raudwara lastele ellu kaasa, millega nemad opereeriwad, see oleks kapitaal, mis kannaks protsente. Ma ei taha öelda, et see oleks ainukene, et meie koolid peaksid muutuma mingisugusteks raamatukogudeks ja õpilased entsüklopetistideks, kellel tihtipeale wõtmed kadunud on. Õpilastel wõib olla terwe rida teadmisi, kuid mis sellest kasu, kui nad ei oska seda elus kasutada. Eksami peal on küll asi nii, et kui keegi teab millal Caesar on olnud, siis ta seda ka tarwitab juba hädasunnil ja silmas pidades, et ta sellega läbi saab. Aga kui meie muudame koolid tuupimisasutusteks, siis wõiwad igatahes õpilased saada sarnasteks, et neil on teadmisi palju, kuid elus ei oska nad neid kuidagi moodi tarwitada ja neid peab wälja pressima. Sellepärast arwan mina: meie peame selle peale rohkem rõhku panema, et meie koolist tuleksid wälja rõõmsad lapsed, tugewad ja ettewõtlikud ja sarnased riigi- ja seltskonnategelased, kes ise ka midagi luua suudawad. Meie rahwa hinges on määratud warad, kuid neid tuleb sealt üles otsida; nii nagu meie kodumaa mullapõuest tuleb meil arheoloogiliste kaewamiste läbi terwe rida warandusi nähtawale. Teie teate, mis wiimastel aastatel sellel alal leitud on; peab otsekohe selle üle imestama! Peab tingimusi looma, et

meie lapsed ka tingimata niisugusteks suurteks loowateks isikuteks kaswaksid, et nemad wõiwad tegewusesse astuda ja lahkudes koolist — tööle asuda, otsekohe käed külge panna. Siin öeldi weel, et meil kaswab haritlaste pere wäga suureks ja nad ei tea mis peale hakata, kuna ei oska käsi külge panna lihtsale tööle. Kuid mina arwan, et tuleb iseloomusid ja karakterid kaswatada, et olgu see jurist wõi arst, kui ta ei saa mitte sel alal töötada, mis tema spetsiaalala, siis paneb ta ka käed külge sinna, kus on tarwis tööd teha ja kodu üles ehitada. Mul seisab meeles üks ülikooli õpejõud, kes 1920 a. sai, nagu teie ise teate, niisuguse palga, et ei saanud ei elada ega surra. See inimene ostis omale hobuse ja hakkas jaamast puid wedama, pidades sealjuures ülikoolis ettelugemisi. Seda tegi tema, ja ma austan niisuguseid õpejõude. Sellepärast leian mina, et ei tule mitte kaswatada last ühekiõlgselt, waid tuleb leida wõimalusi luua seda sünteesi, kooskõla ja kokkusõla, mis annab teatud raudwara teadmisi, ja mis kaswatab lapsi rõõmsateks, loowateks isikuteks. Tahaksin weel üht küsimust puudutada selle juures: räägitakse distsipliinist ja kaswatusest. Minu waade on nõnda: kooliõpetaja kaswatamise juures ja distsipliini suhtes laste suunas, nagu ma seda waatan distsipliini ja kaswatuse asjus wanemate ja laste wahel, wanemad peawad omi lapsi nõnda kaswatama, et nad kord tagaseina astuwad, ja kui nad tagaseina astuwad, siis wõiwad lapsed tegewusse ise omal jalal asuda. Igasugune distsipliin peab ainult niikaugemale minema ja selles suunas liikuma, et lapsed wiimaks isetegewuse läbi elus õigel joonel liiguwad. Panete teie lapse liiga wara püsti ja lasete teda ise käia, siis wõib ta kukkuda ning kukkudes ka surma saada. Need kaswatuse ja distsipliini küsimused on minu arwates ühendatud otstarbekohasuse küsimusega; need abinõud peawad eluks kaasa aitama ja sellepärast tuleks seda otstarbekohaselt tarwitada ning walida. Meie õpilased on walimise eas ja sellepärast arwan mina, et kaswatuse suhtes ei peaks laskma neid lahtipuhkewaid pungi ja õitsmalõowaid õisi mitte ruttu lahti näppida. Kuid seda tehakse tihti peale. Hiljuti rääkisin ühe õpilasega, kes 2 kuu jooksul oli käinud 10 pidul ja igalt pidult kella 1 ajal koju tulnud. Need olid kõik koolipidud, igatahes mitmesugustes keskkoolides.

Kui näiteks wõtame niisuguse õpilase — see ei pruugi mitte ainukene olla, waid neid on ka teisi — kui tema tuleb ja kaebab, et programmid on kuhjatud, siis minu arwates, ei maksaks mitte ebanormaalseid nähtusi wõtta ja generaliseerida, waid tuleks asi läbi kaaluda ja mitmesuguseid põhjusi silmas pidada, mispärast lapsed edasi ei jõua. Kui mõnes kohas programmid tõesti koormatud on, siis tulewad nad wähenkada, kui teisiti läbi ei saa. Kuid meie peame teadmisi nõudma, ja siis ei saa selle järele waadata, kas üksikud lapsed edasi jõuawad wõi mitte. Meie ei saa wäljawõtteid teha ja neid üldistada.

Härrad rahwasaadikud! Mina arwan, et selle küsimuse juures, kui räägitakse, et meie koolid tihti rohkesti koormatud on, tuleb arwesse wõtta seda, et see koormatus ära ripub sellest, et kooliõpetajad tihtipeale ära tüdinewad, kas selle pärast, et nad, näiteks linnades, peawad oma ülespidamise pärast elukallidusega wõitlema, wõi jälle üleliia töö tõttu. Kui keegi peab näiteks 8 teoreetilist tundi andma, siis wõib arwata, mismoodi ta neid wiimaseid tunde annab: lapsed on tüdinenud ja kooliõpetaja on tüdinenud. See on asjaolu, millega tuleb sagedasti seda koormatust seletada. Meie peame waatama, et witaliteeti laste juures kaswatataks ja kõrgele järjele tõstetaks, küll siis nad ise juba üksikutes küsimustes järele jõuawad seal, kus seda neilt normaalselt nõutakse.

Olgu siin paari sõnaga eriti puudutatud usuõpetuse asja, sellepärast, et selle kohta on siin mitmelt poolt mitmesuguseid arwamisi awaldatud. Lubatagu, et ka mina, kes ma nende päewade sees olen haridusministeeriumi etteotsa astunud, oma seisukohta awaldan. Ma lugesin ühest Tallinna lehest, milles kõneldakse kartusest, et nüüd haridusalal majanduspoliitika asemele hakkab palwepoliitika. Pean tähendama, et ma ise olen rahwakooliõpetaja poeg, olen näinud, missugustes oludes minu isa pidi töötama, kui ta kooliõpetaja oli. Olen ise isa juures abiks olnud ja olen ka iseseisew kooliõpetaja olnud niihästi rahwakoolides, kui ka mujal ja sellepärast arwan, et need küsimused just ka minu wanemate läbi on mulle waluküsimusteks saanud. Siin tahaksin ma öelda niipalju: ei mitte majanduspoliitika kooles ega ka palwepoliitika, ei ühte ega teist, waid tingimata tõsine hariduspoliitika. Ma olen

weendunud selles, et usulised jõud inimese juures sünnitavad ürglise osa tema hinge jõududest. Seda kõigi juures. Lubage mulle jutustada paar sündmust. Üks oli Saksamaal 1920 a. ja teine Daanimaal 1921 a. Aitab siiski ühest, nad on analoogilised. Kui mina end väljamaal täiendasin, käisin vaatamas Saksamaal spartakistide koosolekuid, et näha saada, mismoodi sealsed spartakistid koosolekuid peavad. Seal oli arutamisel terve rida küsimusi küll poliitilist, küll majanduslikku laadi, ja oli ka üks usuline referaat. Kui poliitilisi ning majanduslikka küsimusi arutati, istusid inimesed ja jõid rammusat õlut, suitsetasid sigarid ning ajasid juttu. Seda kõike sellepärast, et kõnetoolilt kostsid harilikud poliitilised laused. Üks spartakistide poolehoidja professor dr. Hierl Münchenist asus kõnetooli ning kõneles usuküsimuse üle. Korruga oli koosolijate hulgas niisugune waikus... (M. Martna, sd.: Kus see niisugune koosolek oli?) See oli Berliinis, wist „Harmonie“ saalis, ja sinna mahub mitu tuhat inimest. Koosolek jäi korruga nii waikseks, et isegi kuulda wõis kärpse lendu. Mina arwan, et usulised jõud niisugused jõud on, kes tähtsad igale inimesele, kelles nad pole täielikult purustatud. Kuid ma pooldan ka täiesti seda, mida siin Riigikogu liikmed härra Piiskar ja härra Gustawson ette toonud, ja ütlen, et iga õpeaine juures, mitte ainult usuõpetuse juures, on see tähtis, kuidas õpetatakse ja mida antakse. Ma pean tähendama, et siis, kui mina koolis käisin siin Tallinnas, mäletan seda aega, kuidas mulle õpetati matemaatikat ja kuidas ladinakeelt, teie ütleksite selle wiisi kohta ka nüüd analoogiliselt: välja niisugune matemaatika ja välja niisugune ladinakeel! Aga meie ei pea mitte musta weega välja wiskama last ennast, waid ükskord selgesti välja ütleva seda kergenduseks ka meile, kes meie peame walitsuse juures olema ja juhtima seda poliitikat, peab ütleva välja ükskord seda, et iseenesest ei wõi usuõpetuse wastu kui teatud aine wastu, mida wanemad oma lastele soowiwad, kõnelda! Mis puutub usuõpetuse programmi, õpetajate ettevalmistamisse, mis puutub wiimaks selle teostamisse, seal minu härrad Riigikogu liikmed, sean mina selle kohta pedagoogiliselt seisukohalt just samad nõudmised üles, nagu iga õpeaine kohta. Mina ei tahaks mitte öelda, et teda mingisugusele priwiligeeritud sei-

sukohale peaks wiidama. Tema wõidab enesele ise wäärilise seisukoha, sest tema puudutab laste hingeelu kõigesügawamat kohta. Aga mina tahaksin ainult öelda: mina seisan täiesti nimetatud alusel, ja waatan, et igasugune materjaalne tuupimine peab ära kaduma! Ja tema on ka kadunud. Kui härra Piiskar rõhutas siin seda usuõpetuswiisi, siis tahaksin mina selle peale öelda, et olge head ja waadake, kuidas meil usuõpetust keskkoolides antakse. Ja teie näete, et see praegu hoopis teistel alustel sünnib kui enne. Waadake imestusega, kuidas lapsed tulewad usuõpetuse tundi, kelle kohta wanemad nõudsid, et nemad ei tohiks sinna tundi mitte minna. Peale seda, kui lapsed on korra tunnis pealtkuulamas käinud, on nemad oma wanemaid palunud, et nad wõiksid usuõpetustundidel edasi käia! Mina ei pruugiks mitte nimetada siin nimesid; nimetan Eesti noorsoo kaswatuseltsi tütarlaste keskkooli Tartus, kus see ette tulnud. Aga nii ei ole mitte ainult seal, waid ka mujal. Erateel wõin teile selle kohta rohkem öelda kui soowite. Siis tahaksin seda öelda, et usuõpetuse programmid igatahes tulewad nõnda seada, et seal mingisugust iseäralikku pealekäimist teatud suunas ei wõiks olla, waid usuõpetus allub nõnda nagu iga teine küsimus keskkoolis ja rahwaskoolis kahe punkti alla: teda tuleb käsitada teaduslikult ja pedagoogiliselt seisukohalt. Ja meie peame ka siin kahe printsiibi järel käima. Kui palju meie juba seal teaduslikka andmeid edasi anda saame ja kuipalju kaswatuslikkude pedagoogiliste wõtete järele! Tahaksin tähelepanu juhtida selle peale, et eksperimentaalne usuõpetus ja mõned muud usuõpetuse harud on wiimasel ajal nii palju objektiwset, konkreetset materjaali andnud, et iga inimene, kes selle materjaaliga ei tutwune, ja iga wanem, kes oma last sellega tutwuneda ei lase, — on küsitaw, kas need üldse haritud inimesed on! On olemas teatud kompleks warandusi, mida edasi antakse ühest põlwest teise, mis uuesti üles tõusewad, mida uuesti läbi elatakse ja millega peab tutwunema! Ja meie peame just hariduslikult seisukohalt lapsi sellega tutwustama. Muidugi on haridusministeeriumi ülesanne siin igatpidi ette valmistada kooliõpetajaid kursuste toimepanemise teel. Aga ei tahaks öelda, et usuõpetus sellega mingisugusesse priwiligeeritud seisukorda asetatakse. Kuid peame vaatama, et

arendatud saaks inimene täiesti, mitte üks osa tema hingest, tema mõistusest, tema iseloomust. Mina juba kord ütlesin, et kooliõpetajate ettevalmistus on väga tähtis. Aga tahaksin tagasi tõrjuda kooliõpetajate nimel need etteheited, mis on tehtud, kui öeldakse, et alg- ja keskkoolides on palju niisuguseid õpetajaid, kellel kutset ei ole. Mina usun, iga haridusminister paneks kooli kutselised õpetajad. Aga kui neid ei ole, siis peame praegusel ülemineku ajal ka nendega rahul olema, kes meil on. Igatahes kogu aeg on hariduspoliitika Eestis seda rõhutanud, et meie peaksime tulevikus ikka rohkem ja rohkem paigutama koolidesse neid õpejõudusid, kes oma ameti kõrgusel seisavad. Kooliõpetajad peavad tingimata ühendusse jääma oma ümbruskonnaga. Siis kooliõpetajate kaitseks tahaksin öelda, et ei maksa mitte generaliseerida nähtusi, mis siin wõi seal ette tulewad, waid üksikuid wäärnähtusi tuleb ikka igal ajal ette! On liikmeid, kes ei taha ühesugusel wiisil walitsuse töös, seltskonna elus, ettewõtetes osa wõtta; on olemas rohkem passiivseid ja rohkem aktiivseid iseloomu ja siin ei saa midagi teha! Igatahes on wäärnähtusi olnud, aga need kaowad edaspidi ka ära, kui töökawa rohkem selgitatakse! Lubatagu weel üht asja puudutada, see on just kasvatamist ja teadmiste arendamist. Öeldakse, et kooliõpetajad peawad kasvatama ja arendama õpilaste teadmisi. On aga väga tähtis, et wanemad läheksid siin kooliõpetajatega kaasa! Mina tean üht juhtumist Tartus, kus wanematekogu pidu toime pani, mille üle kooliõpetajad imestust awaldasid. Seal kanti näiteks näitelawal ette seksuaalseid, erootilisi asju ja pärast on imestusega öeldud, et kool ja kodu, wanemad ja kooliõpetajad ei käia ühes mõttes ja ühes koos etteheiteid tehes kooliõpetajatele. Niipalju lubatagu keskkooli ja algkooli kohta öelda. Weel paar sõna ülikooli kohta. Ülikoolile annab loodetawasti Riigikogu oma autonoomse seaduse. Mina seisn isiklikult sellel alusel, et siin peab andma sellele teadusasutusele niipalju sisemisi arendamiswõimalusi, kuipalju ta üldse tarwitab. Mina usun, et siin meil palju lahkiminekuid ei ole, aga üks asi on, mis lonkab. Siit on kuulda olnud, on ajakirjanduses leidunud teateid selle kohta, et terve ülikool, terve ülikooli poliitika ei ole wastaw sellele, mis meie soowime. Mina tahaksin ainult ühte asja öelda. Kui,

härrad Riigikogu liikmed, meie esineme tulewikus palwega, siis lubage noortele teaduslikkudele jõududele stipendiumisid ja suuremaid summasid teaduslikule ettevalmistamisele. Ma usun, et teie ei keela seda siis. Igatahes praegu on noorte jõudude ettevalmistamine nõnda raskendatud, et ta peaaegu wõimatuks on tehtud.

See oleks nüüd enam-wähem regulaarne, normaalne töö koolides. Nüüd paar sõna töö kohta väljaspool kooli, mis väljaspool kooli peab sündima. Meil on olemas teatud ringid ilma hariduseta; meie tuleme ajajärgust, kus õnn oli wähestel ja wõimalus astuda keskkooli ja weel vähematel pääseda ülikooli. Meil on olemas suured arjergardid igasugustes ringides, nii jõukate kui ka töölisteringis, kellele tõsiselt peab andma wõimalus igasugustel teedel niipalju nagu seda lubawad meie majanduslikud olud, lubab meie ettewõtlikkus, wõimaldada arenda teaduses, kaswatuses. Ka kodust kaswatust peab tingimata silmas pidama. Mina tahaksin öelda, et lapse kasvatamine peab emaga peale hakkama. Meil peab emasid kaswatama, et nemad siis wõiksid juba algusest saadik laste kasvatamise peale mõjuda. Teie teate väga hästi, kuidas on wiimasel ajal hakatud rõhku panema just nende kuude peale, kus laps weel emahuis wiibib, kui suur tähtsus antakse sellele ajajärgule! Peame ütleva, et just sellest ajajärgust peab lapse tõsine kaswatus peale hakkama. See on üks külg, mida tingimata tuleks silmas pidada kaswatuse alal, siis näeksime wäikseid lapsi heades eluraamides. Edasi, ülemineku astmel kodust kooli tuleksid lapsed lasteaedadesse paigutada. Selleks lasteaedu asutada rohkem. Meil on olemas mõned sarnased alad ja on hea pealt waadata, kui lapsed mängides lähewad siis edasi tõsise töö juurde koolis.

Mina nimetaksin weel paari sõnaga kirjandust ja kunsti. Tahaksin öelda, et igasugusest tõsisest kirjandusest ja kunstist, — tal on oma seadused, oma ilme, oma piirjooned ja oma liikumine, — et sellest pean mina täiesti igapidi lugu ja rõõmustaksin, kui meie kirjandus ja kunst ikka omapärasemaks ja sügawamaks muutuks ja tooks ikka rohkem ja rohkem meie rahwa hingewarandusi wälja. — Nagu kord juba öeldud, härrad Riigikogu liikmed, haridusministeeriumis ei ole mingisuguseid immanentseid suurusi waranduse alal, mida wõiks liikuma panna

ja ei ole võimalik korda saata mingisuguseid sisemisi operatsioone, mille tõttu meie wõiksime krediiti tõsta ja seda ilusat wäljawaadet lahendada ja teostada. See oleneb ära sellest, kui kaugele suudab reaalsel silmapilkudel ja praegusel oludel rahwas oma jõudu pingutada ja krediitid anda. Wastawalt sellele tuleb siis muidugi katsuda niipalju läbi wiia, kui võimalik on. Haridusministeerium on weendunud selles, et teie sellel alal terwele rahwale ja üksikule üksuses ja tema terwikus kõigeparemat soovite ja kõigewähem tänawuaasta summasid ei vähenda haridusministeeriumi koosseisudes. Haridusministeeriumi koosseis on vähendatud. Mina olen katsunud andmeid omale muretseda ja pean ütleva, et tööhulga juures, mis seal on, on need koosseisud õige wäiksed, wõrreldes teiste ministeeriumidega. (J. Piiskar, is.: Aga kuidas on töö lihtsustamine?) Haridusministeeriumis on wiimasel ajal palju püüdeid selles sihis. Mina tean, et seal on tõsine tahtmine igatepidi seda tööd lihtsustada. Siin öeldi kellegi poolt, härra Piiskar'i poolt, et hariduspoliitikas ei ole „rühkiwat joont“ olnud, ei ole mitte seda energiat olnud, ei ole mitte seda „rühkiwat jõudu“ olnud, mis oleks võimaluse andnud suurema kawaga esineda siin teie ees, härrad Riigikogu liikmed, et paluda selle kõrge kogu käest mitmesuguseid suuremaid krediite. Kuidas siis see võimalik on? Tahaksin selle peale järgmist öelda. Töötades siin ja seal, ka Tartus keskkoolides ja ülikoolis ja ülikooli asutustes, kus oli tarwis eelarweid kokku seada ja neid esitada, siis, kui ma igalpool olen katsunud 1922 ja 1923 a. ühele wõi teisele summale juurde lisada, olen ma saanud ikka sellesama paberi tagasi. (J. Piiskar, is.: Kust kohast see paber pärit oli? Kas on Riigikogu paber?) Ja on juhitud ikka ühe asjaolu peale tähelepanu, nimelt, et 1922, 1923 a. eelarwe ei tohi mitte kokku seatud saada summadest, mis kõrgemad on, kui nad juba kord aasta enne seda on olnud. (S e g a n e w a h e l h ü e.) Ma ütlen Teile kohe, kui Teil wähegi kannatust on oodata. Mind huwitas igatahes see küsimus wäga, mikspärast korraka see takistus ette seati. Ma tean, meie riigil ei ole mitte kerge alustada iseseiswat käiku, kerge on küll rääkida, mida tahetakse. Selle jaoks aga on tarwis warandusi ja ilma krediitideta ei wõi mi-

dagi tahta, sest et ega tuulest ka midagi wõtta ei saa. Warandusi, krediiti peab rahwas ikka kuidagi ise muretsema, need ei ole kuskilt poolt pangast üleliigselt wõtta. Näpunäited eelarwete kokkuseadmiseks tulewad haridusministeeriumist. Kuidas tulewad nad haridusministeeriumi? Walitsusest. Walitsus teeb nende mõtete järele, mis Riigikogus awalduwad. Mis öeldakse Riigikogus? Riigikogus öeldakse seda, et ajad on rasked, iseäranis majanduskriis on suur, selle tõttu tuleb kokku hoida nii palju, kui wähegi võimalik. Ma kiidan seda wäga õigeks. Tahaksin aga öelda härradele Riigikogu liiketele, et püüdmist suuremate summadega esineda on olnud igalpool. Õelge korraks, härrad Riigikogu liikmed, wälja, et hariduse alal wõiwad tulla mitmesugused haridusasutused, ülikoolist alates lasteadaidani ja saada suuremat krediiti rahwahariduse, kunsti ja teaduse edendamiseks, — Teie näete, et igaüks suure rõumuga seda saama tuleb. Kui Teie, härrad Riigikogu liikmed, meie haridusasutusi, mitmesuguseid hariduslikka ringe ja kultuurilisi ettewõtteid lähemalt silmitsite, siis näeksite, et siin on tõesti soow olnud, et suurema hoorattaga käima panna nõudmisi ja esitusi selles suhtes. Mina olen kindel, et tulewal aastal saawad kõik tulema suuremate summadega ja olen kindel ka selles, et teie, härrad Riigikogu liikmed, — kes teie rahwa esitus olete — ei saa keelama meie rahwa haridus- ja kultuurtasapinna tõstmiseks paremaid krediite.

Th. Tallmeister (rhws.): Wäga austatud rahwasaadikud! Minul oli oieti mõte ainult mõnda üksikut küsimust puudutada, mis läbirääkimiste juures mul nagu mõttesse torkasid. Aga haridusministri kõnet ära kuulates tahaksin siiski enesele lubada kõigepealt ka oma kogemuste põhjal weel kord alla kriipsutada seda, mis siin juba enne keskkooli õpekawade kohta ette toodud on. Haridusminister ütles, et üksikute näidete generaliseerimisega ei tohiks liiale minna. Osalt wõib see olla, et õpekawa süüdistades siin ja seal tõesti ainult üksikud nähtused ja pahed aluseks on wõetud. Mina olen aga tegelik kooliõpetaja ja pean ometi ka omalt poolt seda alla kriipsutama, et need nähtused, wõib olla, ehk siiski mitte täiesti seda laadi ei ole, et meie ainult üksikutest juhtumistest kõnelema wõiksime. Minul on just usuõpetuse tundides, nagu

seada ainet keskkoolides käsitatakse, siin ja seal kokkupuutumist olnud mitme teise ainega. Sagedasti on võimalik konstateerida, et õpilased tõepoolest viimaste aastate jooksul oma teadmistes õige määst alla on läinud. Ma tahaksin kas või ajalugu mööda minnes puudutada. Seal ei ole see mitte ainukene nähtus, kui üliõpilane seda ei teadnud, millal rahwaste rändamine oli, waid minul on ka juhtumisi olnud, kus terve klassi kohta mitte üht õiget wastust ei antud. Ma panin ühele wanemale klassile küsimuse ette: kelle käes oli walitsuswõim Euroopas reformatsiooni ajajärgul? Selle peale wastati — Napoleon, edasi küsides wastati — Friedrich Suur ja kolmandaks öeldi Richard Löwisüda. Kogu selle terve klassi hulgas ei leidunud ühtki õpilast, kes oleks wõinud Karl V nime nimetada. Ma ei ole mitte sellel arwamisel, et inimese ajaloolisi teadmisi peaasjalikult aastaarwude ja nimede tundmine näitab. Ei, tähtis on inimsoo arenemist kõigemitmekülgsemas mõttes mõista. Kuid sellest näitest, mida ma tarwitasin, paistab ometi wälja, et õpilastel ajaloolisest arenemisest üldist pilti ei ole, ja et nende teadmised ikkagi sagedasti nii puudulikud on, et selle puudulikkuse üle päris imestada tuleb. On ju ikkagi õige imelik, kui õpilased ajalootundidest läbi on käinud, ilma et neil isegi kõigeelementaarsematest faktidest aimu oleks. Minul on ka teiste ainetega kokkupuutumist olnud ja olen ikka seda nii mõistma pidanud, et õpilaste puudulikka teadmisi tuleb küll wist suurelt osalt panna selle arwele, et meil püütakse teadmisi rohkem kwantitatiivselt pakkuda ja selle juures mitte tarwilikku rõhku kvaliteedi peale ei panda. Sellepärast arwan mina, et mitte ülearune ei oleks, kui haridusministeerium selle peale rohkem tähelepanu juhiks ja kaalumise alla wõtaks, kuidas üksikutes ainetes just teadmiste kvaliteeti tõsta ja üleliigset ballasti kord-korralt wähendada. Mina isiklikult arwan, et asi mitte nii halb ei ole, nagu seda Riigikogu liige Lattik ette tõi, et see üleliigne koormamine juba terwise rikkumiseks muutuwat ja, et koolidest olla haigemajad saanud, aga, et õpilaste teadmised ja üldine arenemine tõepoolest selle all kannatanud on, sellest muljest ei saa mina, wähemalt koolides töötades, kuidagi lahti. Edasi tahaksin omalt poolt ka weel seda rõhutada, et meil senni samuti liig palju on ühise shabloonid — kindla äramääratud reegli jä-

rele — kõikides riigikoolides püütud käia. Terwes riigis on katsutud õpekawasid ära määrata kohalikkudest oludest täiesti mööda minnes, on püütud kõiki kooli võimalikult ühe mütsi alla paigutada. Mina ei ole mitte ühtluskooli wastane, waid loen seda põhimõttelikult täiesti õigeks, aga ometi näib minule, et just koolitöö juures ja õpekawade äramääramisel on tingimata tarwis kohalikka olusid palju suuremal määral silmas pidada ja arwesse wõtta, kui seda on senni tehtud. Ei ole mitte õige, kui kas või linna koolides õpekawa samasugune on, nagu tema on maa koolides, ei ole ka wiimati mitte õige, kui kuiwal maal — mannermaal — täiesti samas suunas ja samas waimus ning samade õpekawade järele püütakse käia, kui kuskil saartel, või rannamaadel. Kohalikka olusid tuleks tingimata suuremal määral arwesse wõtta, kui seda senni on tehtud. Ei ole mitte ainult üksikutel juhtumistel kuuldawale tulnud kaebtus, et just maa algkoolidest õpilased tulewad elusse wäheste teadmistega ja puuduliku ettewalmistusega praktilisele elule, kuna neil mingisuguseid praktilisi teadmisi selle kohta ei ole, mis maa elus tarwis läheb. Meil on sagedasti kogu koolitegewus nagu mingisuguseks ettewalmistamiseks ülikooli wastu saanud ja seda püütakse tihti wäga suurel määral teha, teoretiseerides kas või algkooli pingil. Minule näib, et palju rohkem oleks ikkagi tähtis, kui algkoolides, isäranis maal, katsutakse kutsehariduse, või kutseharidusliku ettewalmistuse peale rohkem rõhku panna, kui seal kas või aiapidamise ja majapidamise asjadest õpilastele võimalust mööda teadmisi püütaks anda. Ei oleks kellegi kurjus, kui seal kas või nii konkreet asju õpetataks, nagu seda on minu parteiseltsimehe, härra Weberman'i, poolt mitu ja mitu korda toonitatud kalaasjandus. Oleks ju wäga soowitaw, et kuskil saartel neid õpilasi, kellest tulewikus kalamehed tulewad, katsutakse natukene rohkem juba koolipingil selles ette walmistada, missugune tegewus neil praktilises elus domineeriw oleks. Just see tendents on meie kooli õpetöös senni palju suuremal määral puudunud, kui seda oleks sündida tohtinud ja mina arwan, et siin juba teid otsida tuleks, kuidas kooli ka selles asjas elule lähemale wiia, nii et tema ka kohalikkudele tingimustele wõiks wastata.

Mina arwan, et haridusministeeriumis seda tuleks tõsiselt läbi kaaluda ja läbi

arutada, samuti näiteks küsimust, kas maa koolides ei tuleks mitte õpeaega natukene teisiti ümber kujundada ja kas ei oleks mitte kohasem, kui maa koolides sennise kuue aasta asemel seitsmeaastane algkool tarwitusele wõetaks ja selle asemel õpeaasta pikkus lühendataks. Tuleb arwestada sellega, et maamehed väga sagedasti selle üle kaebawad, et kooliaeg kewadel liiga kaua kestab ja sügisel liig wara algab, nii et lapsi põllutöö juures ja igasugustel talitustel mitte kasutada ei saa. (Segane wahel h ü ü e M. M a r t n a, sd. poolt.) No jah, seal ei ole midagi parata, nii palju kui wõimalik, peaks seda korraldama. Ma ei tahaks seda mitte niisugusel määral näha, et õpilaste teadmised selle all kannataksid. Aga ehk saaks tõesti nüüd niisugusel wiisil asja ümber korraldada, et õpeaastaid lühendada ja nende aastate arwu pikendada. Ma toon seda ainult selleks ette, et rõhutada, et meil on liiga wähe kohalikka olusid silmas peetud ja on püütud tõesti kooliküsimust nii korraldada, et nad kõik ühe mütsi alla oleksid paigutatud. Kui kool elust ei tohi kaugel seista, nagu seda ka uus haridusminister siin rõhutas, ja püüdma peab inimesi ikka elu wastu ette walmistada ja mitte tüürida selle poole, et juba algkooli pingil õpilased, kas wõi ülikooli astumiseks ette walmistatud saaksid, siis peaks rohkem järele mõtlema kohalikkude olude üle ja teesid otsima, mis asja otstarbekohasemaks teeksid. Nüüd tahaksin oma poolt natukene usuõpetuse küsimust puudutada, mida siin mitmedki on rõhutanud, eriti kristliku rahwaerakonna liikmed, mida ka haridusminister oma kõnes puudutas. Ma ei taha seda sellepärast teha, et asja korrata ja usuõpetuse wäärtust uuesti rõhutada. See on iseenesest mõista, et mina sel samal seisukohal asun, et usuõpetusel, kui teda hästi käsitatakse, suur kaswatuslik wäärtus on ja tema määratu palju õpilastele nende elus kaasa annab, siis kui teda osawa käega neile pakutakse. Sellepärast ei saa ma rkl. Gustawson'iga ühineda, kes nagu kartust awaldas, et usuõpetust liig palju antakse. Keskkoolis on senni ainult 1 tund õpekawas usuõpetust olemas. Mis saab sellega ära teha seal? Sellepärast ei ole see kaebtus wõi etteheide mitte põhjendatud, et temale liiga palju ruumi on hakatud andma. Ja ma usun, et ka uus haridusminister, kuigi ta kristlaste hulka kuulub, ei püüa seda usuõpetust üle kuhjama ha-

kata. Kuid ma ei tahtnud sellest kõneleda. Tahtsin ainult ühte asja alla kriipsutada, mis sedalaadi kõlab, et ma — nii imelik kui see ka mõnele ette tuleb — et ma selles asjas rkl. Piiskar'i toetama pean. Kõnedes usuõpetuse üle räägiti väga palju puudustest ja wäärnähtustest ja süüdistati selle juures kooliõpetajaid. Ma selle juures ei kahtle, et seal tõesti wäärnähtusi olemas on, et inimesed, kes enne usuõpetuse wastu olid, seda nüüd õpetama kipuwad kuid just, siin wõib öelda, et ei tohiks liiga generaliseerida. On olemas üksikuid, keda tuleks kõrwaldada, aga kelle järele otsekohe otsustada ei tohi meie kooliõpetajate waimlise tasapinna ja heatahtlikkuse üle. Minule on see tunne, et teiselt poolt süüdi peame otsima, kui usuõpetust senni väga halwasti on korraldatud, et tõesti kohaseid õpejõudusid ei leidu, et süüdi suurel määral nende juures otsida tuleb, kelle ülesanne see oleks olnud ja kes oleks pidanud selleks rohkem tööd tegema, et meil inimesi leiduks, kes suudaks tõesti nende küsimustega uuema teadusega kooskõlas ajakohasel wiisil tegemist teha. Minul on tõesti see tunne, et põhjust oleks kõigepealt neil ringkondadel, kes usuteaduslikult haritud on ja kes esimeses jões kooliõpetajate usuliseks harimiseks kutsutud peaks olema, iseenele raskeid etteheideid teha. Siin räägiti küll sellest, et plaanitsetakse kursusi toime panna, soowitati wäljamaalt õpejõude kutsuda. Mina isiklikult oleksin selle poolt, kui niisugused asjad siin käima saaks panna. Niisugused kursused on tingimata tarwilikud. Ja ma ei kahtle sugugi, et teatawatel tingimistel ja teatawate inimeste juures sellega väga häid tagajärgi kätte wõib saada. Kuid seda on siiski liiga wähe. Senni on seda katsutud ka teha. Ei saa muuseas haridusministrile seda etteheideid teha, et ta ei oleks püüdnud sarnaseid kursusi korraldada. Kuid ta ei ole suutnud seda läbi wiia sellepärast, et ta ei ole nende keskest, kelle kohus oleks olnud selleks kaasa töötada, inimesi leidnud, kes walmis oleksid olnud seda tegema. Ma tean wähemalt, et endine haridusministeerium minu poole on pööranud palwega, et ma ühe kursuse loengud oma peale wõtaksin. Ma pidin aga siiski ära ütlemata, sellepärast, et ma peale suure koguduse Riigikogu liikmeks olen ja peale selle lehte wälja annan — tööjõud on igal inimesel piiratud. Ma kuulsin, et ta on pööranud ka teiste Tallinna õpetajate poole, isegi

fakulteedi liigete poole, aga sellekohastele soovidele ei ole vastu tulnud. Haridusminister on pidanud asja kõrwale jätma, et mitte ikka tarwilikka tööjõude ei ole leidnud. Kui siin asi peaks muutuma ja hakatakse agaramalt käsi külge panema, siis tuleb seda ainult terwitada. Mina loodan, et ka haridusminister teid leiab, kuidas neid jõude mobiliseerida. Kuid ma arwan, et seda on liiga vähe. Kui meie tahame, et algkooli õpetajatel oleks võimalus ennast põhjalikumalt ette valmistada oma tundide vastu ja asja kursis olla, siis peaks kirjanduse laialiloomamiseks nende keskel rohkem hoolt kandma, kui seda senni on tehtud. Ei ole sellest mitte küllalt kui üksikud õperaamatud välja antakse ja ei aita sellest ka mitte, kui mõni käsiraamat on ilmunud, mille kohta isegi arwustus sagedasti lahkuminewal seisukohal on olnud. Minul on tunne, et kui meie tahame, et usuõpetaja asja kursis oleks ja tõepoolest hästi ette valmistatud oma ülesannete täitmiseks, siis peaksime kõigepealt selle peale rõhku panema, et neil oleks käepärast niisugune ajakiri, kus nad wõiksid oma kogemustest kõnelda, kus nad sõna wõtta saaksid ja kust nad wastuse leiaksid kõigi usuelusse puutuwate küsimuste peale. Ma pean tähendama, et õpetajaskonnas põlew tarwidus on niisuguse ajakirja järele. See ei ole kellegi saladus, et mina juba teist aastat ühte ajakirja välja annan, kelle lugejate hulgas kunni 15% kooliõpetajaid on. Mina kõnelesin hommikupoole telefoni läbi lehetalitusega, kust mulle teatati, et aastatellijate hulgas neid kooliõpetajaid, kes oma ameti on üles andnud, on üle 10%, nii et wäljaandja rehkendab, et kooliõpetajaid 15% on lehelugejatest, sest et peale selle weel palju lehti koolimajadesse läheb. Lehelugejate arw ei ole mitte wäikene. Lugu seisab nimelt selles, et kui mina seda ajakirja hakkasin käima panema, siis pöörasin kõigi meie silmapaistwamate usuteadlaste poole, olen pööranud ka kõigi Eesti soost usuteaduse fakulteedi liigete poole ja ainult kolm kunni neli meest on kaasa tulnud, kes on walmis olnud kaasa töötama, kuna kõik teised on ära öelnud. Ma ei taha seda mitte rõhutada, et see just selles ajakirjas sündima oleks pidanud, sest see ajakiri on paljudele sama nagu härjale punane rätik, kuid siis asutatagu teine ajakiri ja kantagu selle eest hoolt, et kooliõpetajatel võimalus oleks usuteadlikkude küsimuste kohta selgust saada, aga mi-

dagi selle sarnast ei ole senni tehtud. Kui hilja aja eest käima pandi uus ajakiri, siis on see ju väga hea, kuid see ajakiri on rohkem armsale maarahwale kirjutatud, ja minul ei ole tema sisse usku ning mina ei ole kuulnud, et teda kooliõpetajaskonnas loetaks, kuna, nagu ma juba tähendasin, „Protestantline Ilm“ on enesele teatava seisukoha suutnud luua kooliõpetajate keskel. Kes temaga nõus ei ole, oleks teise ajakirja looma pidanud intelligent ringkondade tarwis, kus usuteadlikka küsimusi ja probleeme ajakohaselt käsitataks. Mina ei too seda mitte isiklikkudel põhjustel ette, waid selleks, et illustreerida ja näidata, kuiwõrd suur loidus on walitsenud just neis ringkondades, kes kõigepealt oleksid pidanud meie kooliõpetajatele võimalust andma tõsisemal wiisil usuliste küsimustega tegemist teha, mida aga senni ükski waimulik leht ei ole teinud. Seda tahtsin ma just selleks ette tuua, et uuele haridusministrile südame peale panna, et tema hakkaks teid otsima, kuidas võimaldada kooliõpetajatele kirjandust saada. Asutatagu selleks uus leht, wõi tehtagu midagi sellesarnast, sest muidu ei saa meie algkooli õpetajad kunagi asjalikult ettevalmistatud olla ja aja kõrgusel seista. See on tingimata tarwilik asi, mille puudust üldiselt tuntakse ja mille kõrwaldamisega kahtlemata haridusministeerium palju rohkem wõiks kätte saada, kui kõiksuguste eeskirjadega ja kursustega, sest kursustele tuleksid ikkagi mõned üksikud kokku lühikeseks ajaks, nõnda et nende tagajärg ei saaks kunagi nii suur olla kui siis, kui tõesti tubli ajakiri nende küsimuste käsitamiseks käima pannakse. Kindel on aga, et kui senni halbu usuõpetuse tunda on antud, siis usuteadlastel süüdi iseene juurest otsida tuleb.

Wiimaks tahaksin mina siin weel ühte erilist asja puudutada, mida täna õieti rõhutatud ei ole, ehk olgu siis möödaminnes, see on toetust, mida teatritele on määratud. Mina ei ole küll mitte selles asjas Riigikogu liikme Jõeäär'ega ühel arwamisel, et need summad maha tõmmata tuleksid, ei tahaks ka mitte selles loomuwastast nähtust näha, et sealt lõwiosa Tallinnale langeb, näiteks, „Estonia“ teatril 5 miljonit, et see ülekoos on, sellepärast et seal ainult jõukamad kihid käiwad. Kui tõesti teatrite toetamine oleks ainult sellelt seisukohalt tarwilik, et need inimesed, kes teatris käia saawad,

kes nendest etendustest üksikutel juhtumistel osa wõtawad, seda kergematel tingimustel teha wõiksid, siis ei toetaks mina seda mitte. Aga teatri ülesanne ei seisa ometi mitte ainult selles, waid ta peab nagu kunstitemplik olema, kust mõjud kaugele rahwaelusse tungiwad. Nagu Tartu ülikool mitte ainult Tartu elanikkudele kasu ei saada, waid terwele maale, nii ei ole ka kunsti-teater, nagu „Estoonia“, mitte ainult pealinna tarwis olemas, waid tema kaswatawaid ja ülendawaid mõjusid peab kaudselt terwe maa tunda saama. Aga mispärast ma seda siin puudutasin, on see, et mul oli mõne päewa eest juhus ühe kunstnikuga rääkida, kes „Estooniale“ õige lähedal seisab, kes terwet seda asjaajamise wiisi tundwat, ja kes seal erajutuajamisel mõndagi ette tõi, mis minule mitte sümpaatlik ei olnud. Tema rääkis muuseas sellest, et see ringkond, kes ära määrama peab, missugused näidendid ettekandele tulewad, praegu õige wähese asjatundmisega isikutest koos seisab, et seal etendused ära otsustatakse üksikute isikute mõjul ja surwel, kes ei ole sugugi kompetentsed sellel alal kaasa otsustama. Niisama tulla seda ette, et sagedasti inimesed, kellel hea muusikiline ettewalmistus ja kes ka oma andekuse tõttu peaksid esimesel kohal seisma, isiklikkude intriigid pärast kõrwale surutakse ja sellepärast mitte täiel määral mõjule ei pääse. Ma ei taha öelda, et see asi täiesti põhjendatud on, ja seal otsekohe kindlat otsust teha wõiksin. (J. Piiskar, is.: Kas see on see küsimus, mis „Päewalehes“ on toodud.) Ma ei mäleta mitte seda, ma ei tea, mis Teie mõtlete. Aga lugu seisab selles, et mul tekkis mõte, kui ma seda kuulsin, ja mõnda õige soowimata nähtust seal kirjeldati, et kas ei peaks siis riik, kes omalt poolt teatritele suuri toetusi annab, näiteks „Estooniale“ 5 miljonit, kas ei peaks tema siin teatawat kontrolli pidama? Kas ei oleks see mitte õige, kui haridusministeerium, kas wõi oma esitaja kaudu, kuidagi seal osa wõtaks terwest sellest tööst ja tegewusest, kas wõi juhatusest, et temal vähemalt õigus oleks sõnakest kaasa kõneleda tähtsamate otsustandwate asjade juures teatri elus, see oli silmapilkne mõte, mis mul tekkis ja mida ka siin awaldata tahtsin, et riik, kes midu summasid wälja andes nende tarwitamise üle kontrolli peab, ka siin kaasa püüaks rääkida ja pilku teatri asjaajamise heita. Siis ehk oleks nende

summade otstarbekohane tarwitamine rohkem garanteeritud.

Haridusministeeriumi kunsti- ja teaduseosakonna juhataja **G. Ney**: Wäga lugupeetud Riigikogu liikmed! Haridusministeeriumi eelarwe arutamise juures puudutati muuseas ka meie Eesti üliõpilaste stipendiaatide seisukorda wäljamaal, ja sellepärast pean ma tarwilikuks selgitawaid ja õiendawaid andmeid tuua selle kohta. Siin öeldi muuseas, et haridusministeerium olla wäljamaale saatnud stipendiaate ja nüüd jätab haridusministeerium neid hädasse, siis ma pean ütleva, et need tõele ei wasta. Haridusministeerium ei ole kedagi wäljamaale komandeerinud, waid need üliõpilased, kes haridusministeeriumilt stipendiumi saawad, on omal algatusel wäljamaale läinud, ja haridusministeerium on neile ainult toetust stipendiumi näol määranud, neile, kellele ta seda tarwilikuks on pidanud, arwesse wõttes teatawat ala, mille edasiõppimiseks meie kodumaal wõimalus puudub, ühtlasi ka arwesse wõttes nende ainelist seisukorda. Omal ajal õppis suur hulk üliõpilasi — eestlasi — Wenemaa kõrgemates tehnilistes õpeasutustes Moskwas, Harkowis, Kiiewis ja Riias. Nüüd Eesti iseseiswuse algamisega tulid nad kõik kodumaale tagasi, mitmed neist wõtsid osa ka wabadussõjast ja siis pärast wabadussõja lõppu oli neil muidugi soow haridust jätkata. Kodumaal puudus wõimalus ja sellepärast pidid nad wäljamaale minema ja haridusministeerium määras neile toetust stipendiumi näol selles suuruses, et nad selle raha eest wõisid ära elada, mis nad said. Nüüd on asjaolud Saksamaal hoopis teiseks kujunenud. Esialgu läks asi weel kuidagi, aga nowembri- ja detsembrikuul läinud aastal sattusid nad katastroofilisse seisukorda. Seal tõusis elukallidus umbes 300% wõrra, samuti nõuti õpemaksu umbes 20.000 Eesti marga suuruses. Muidugi pöörasid stipendiaadid haridusministeeriumi poole palwetega, et ministeerium neile annaks kas ühekordset toetust wõi suurendaks nende stipendiumi. Meil puudus siis wõimalus seda teha, sellepärast et kõik summad olid ära kasutatud kunni wiimase pennini, isegi oli üle mindud — meie margakursi langemise tõttu —. Aga mis wõimalik oli teha, see tehti. Kõigepealt on pööratud meie wälisministeeriumi poole Saksamaa haridusministeeriumi poole palwega, et Saksamaa haridusministeerium tuleks Eesti üliõpilastele

wastu ja vähendaks õpemaksu. Seda on ka tehtud, meie palwetele on wastu tulnud, üksikutel juhtumistel, mitte huupi, kuid siiski on wastu tulnud ja on üldiselt õpemaksu vähendatud kunni 12 wõi 8.000-ni. Muidugi on see õpemaks siiski suur, kuid praegu on see esialgne raske seisukord möödunud. Haridusministeerium on katsunud ka teisi abinõusid siin tarwitusele wõtta, on otsinud teisi teid neile wastu tulla ja on neile nõu andnud teiste maade ülikoolidesse üle minna, kus soodsamad tingimused on. On läbirääkimisi peetud Austriaga, Ungariga ja Tsheho-Slowaakiaga, kusjuures selgunud on, et Tsheho-Slowaakias, Austrias ja Ungaris elu palju odawam on, kui Saksamaal. Seal on tehnilised ülikoolid olemas, isegi Saksa õpekeelega, kuid kui otstarbekohane on wiimase kursuse üliõpilasel üle minna, see on teine küsimus. Meie oleme pööranud stipendiaatide poole ringkirjaga, et nad ise kaaluksid seda wõimalust, ja mõned on ka üle läinud. Omalt poolt on Ungari kui ka Tsheho-Slowaakia esitaja wastu tulnud ja on toonud meile andmeid Praaga ja Brno — Brunn'i — ülikoolide kohta. Praagas tehnilise ülikooli semestri õpemaks on 3.000 Eesti marka, elu maksab 5—6.000 Eesti marka kuus. Aga mitte igakord ei ole wõimalik wænema kursuse üliõpilasel üle minna, iseäranis nendel, kes oma eeleksamid on sooritanud ja kel weel kaks wõi weel vähem semestrit jääb õppida. Nendel muidugi oleks wäga raske üle minna, sellepärast, et mitte igalpool ei wõeta tehtud tööd arwesse, iseäranis aga laboratooriumi tööd. Sooritatud eksamid mõnel pool wõetakse arwesse, mõnel pool mitte. Noorema kursuse üliõpilased wõiksid, wõib olla, üle minna, aga neid nooremaid stipendiaate meil palju ei ole. 44-st stipendiaadist, kes wäljamaal õpiwad, on enamasti kõik wanemad üliõpilased. Nad on enamasti Wene ajal alanud õppimist. Meie ei ole neid otsekohe wäljamaale saatnud, aga wiimasel ajal on antud stipendiumi üliõpilastele, kes otsekohe lõpetamise eel seisawad, ja kel on tarwis toetust enne lõpetamist. Nooremad wõiksid küll üle minna, kuid wanemad mitte. Käesolewal aasta lõpul lõpetawad ülikooli umbes 10 stipendiaati, tulewal aastal umbes 25, nii et 1924 ja 1925 aasta jooksul umbes 80% kõigist stipendiaatidest lõpetawad. Edaspidi ei kawatse haridusministeerium stipendiumi mitte enam määrata Saksamaa ülikoolis õppimiseks,

sest meie näeme, et seal ka teiste raskustega tegemist on. Saksamaa ülikoolid kannatawad ruumpuuduse all, laboratooriumides töötajaid on seal wõrdlemisi palju; nad ei pääse mitte igakord õigel ajal töösse ja on sunnitud, iseäranis keemia alal, töötama eralaboratooriumides ja seal pööraselt kõrget hinda maksma. Muidugi ei ole see mitte otstarbekohane. Sellepärast ei kawatse haridusministeerium Saksamaal õppimiseks uusi stipendiaate määrata, waid kawatseb meie kodumaa tehnikumi wälja arendada. Waremalt, kui Saksamaal õppimiseks stipendiumid määrati, ei teadnud meie weel mitte, mis Tallinna tehnikumist saab. Nüüd on ta näidanud, et ta suudab meie tarbeid rahuldada. Meil on registreeritud 165 diplomeeritud inseneeri, 162 tehnikut ja ainult 5 tegelikku inseneeri. Kuid meie tööstus on praegu niisuguses seisukorras, et ta palju rohkem tegelikka inseneere ja tehnikuid wajab ja just selles mõttes suudab Tallinna tehnikum meie tarbeid rahuldada. Kuid kui ka edaspidi meie ei kawatse stipendiume wälja anda, siiski peab haridusministeerium tarwilikuks neile, kes praegu wäljamaal õpiwad, niipalju kui wõimalik wastu tulla, iseäranis aga neile, kes lõpetamise eel seisawad ja kel igatahes mitte otstarbekohane ei ole kuskile mujale, Praagasse wõi Ungarisse üle minna.

O. Gustawson (is.): Ma kawatse teha kaks parandus-ettepanekut. Üks neist oleks järgmine: „Peatükk II § 15 kultuuriline toetus suurendada 15.000.000 marga wõrra ja wõtta eelarwes leiduwa 25.440.000 mk. asemele 40.440.000 mk.“ See suurendus 15.000.000 mk. läheks lisaks eelarwes ettenähtud kehwmate kooliealiste laste toetamiseks, mis endisega kokku moodustaks 30.000.000 marka.

Ettepaneku põhjendamiseks lubatagu konstateerida järgmist: Eriti juhin ma minu ettepaneku peale kristlikku rahweraakonda kuuluwate härrade tähelepanu. Siin on härra Luur ja samuti härra Lattik wäga kujukalt näidanud nende äärmiselt halbade tingimuste peale, millistes meil endisil aastail, tänawu aga eriti, tuleb õppida keh Wade inimeste lastel. Seal ei ole muidugi liialdatud, waid wastuoksa: ei ole suudetud wääriliselt kirjeldada kõike seda häda ja wiltsust, milles tuleb kiratseda tuhandeil kooliskäiwail lastel. Haridusministeeriumi kalkulatsiooni põhjal jätkuks 15.000.000 margast igale keh-

wemale õpilasele natuke alla 500 marga. Järelikult rehkendab haridusministeerium kehwmate laste arwu tänawu üle riigi umbes 30.000 peale. Ma wõin öelda, et see arw on ennem alla hinnatud kui liialdatud. Kui wõtta arwesse, et tänawu on Tallinnas registreeritud üle 2.000 töötatöölise, samuti suur hulk Narwas, Pärnus, ja mujal, siis wõime julgesti öelda, et äärmise puuduse all kannatawaid lapsi on rohkem kui 30.000.

Et lugu tõesti wäga halb on, seda näitawad muuseas aruanded kohtadelt. Ei ole kahjuks aega neid üle terve riigi käsitada. Ma osutan waid paar joont abiandmise korraldamisest Pärnumaal. Pärnumaa abiandmise aruanne 1922 a. ütleb meie toetuse kohta järgmist: Kehwadele õpilastele on antud abi waldade poolt 107.411 marka. Jagame selle arwu 983 toetustsaanud kehwa õpilase peale, siis tuleb ühe lapse peale 109 marka. 109 marka keskelt läbi on siis see summa, mida Pärnumaa wallad on andnud kehwmatele lastele toetuseks. Ma arwan, et igaüks lepib sellega: see ei ole kellegi toetus, waid see on ennem walusalt teraw meeldetuletus, osataw pilge äärmises willetsuses kiratsewale lapsele. Riigi poolt on antud neile 983 kehwa õpilasele 826.000 marka. See teeb iga lapse peale 840 marka. Kokku siis on saanud Pärnumaa 983 kehvast lapsest igaüks 949 marka. Riigikogus on wist palju neid, kelle lapsed käiwad kas alg- wõi keskkoolis. Need teawad wäga hästi, kui kaugelt on wõimalik wähema kui 1.000 margaga ühte last praegusel elukallidusel koolitada.

Siin ei saaks olla juttu sellest, et suurendada toetust kõigest 15.000.000 marga wõrra, siin peaks selle summa tõstma vähemalt 100.000.000 marga peale. Aga arwesse wõttes riigi majanduslikku rasket seisukorda, mille peale siin mitmel puhul tähelpanu on juhitud, olen ma wõtnud oma parandus-ettepanekusse äärmiselt wäikse summa. Ma tahaksin küll arwata, et need ärdused ja need kurtmised, millega esinesid tänasel koosolekul härrad kristlased, tohiks neile olla kohustawad minu ettepaneku hääletamisel. Muidu pean ma jällegi arwama, et siin on tegemist kahe asjaga: üks on ilusad sõnad Riigikogule, teine aga need tegelikud konsekwentsid, millised neile ilusatele sõnadele tõmmatakse. Kui kristlik rahwaerakond ja samuti demokraatlik liit, kuhu see erakond kuulub, tahab tege-

likult toetada kehwi õpilasi, siis peaks neile kohustaw olema minu poolt tehtud wäga ettewaatliku ja wõrdlemisi wäikse suurendus-ettepaneku toetamine hääletamisel.

Teine ettepanek oleks pealkirja muutmine. See ettepanek on järgmine: „Peatükk IV. Teaduse- ja kunstiosakond § 15. Kultuuriline toetus: toetussumma „rahwalikkude näitemängude toetamiseks“ Mk. 600.000.— ümber nimetada: „näitemängu edendamiseks tööliste hulgas“ Mk. 600.000.— Teen selle ettepaneku, wälja minnes järgmistest asjaoludest: Wabariigi Walitsus esitas eelarwe, kus selleks otstarbeks oli ette nähtud 250.000 marka nimetuse all: „Näitemängu edendamiseks tööliste hulgas“. Meie rühma poolt tehti eelarwe-kommisjonis ettepanek seda summat suurendada 250.000 marga pealt 600.000 marga peale, nõnda siis 350.000 marga wõrra. See ettepanek läks eelarwe-kommisjonis wariandina läbi ja Wabariigi Walitsus kiitis ta hiljem heaks.

(Koosolekut hakkab juhutama esimees J. Tõnisson.)

See 600.000 marka on ainuke summa, millise riik tänawu aasta oma eelarwes on üles wõtnud selleks, et tööliste keskel teatrit edendada. Ma arwan, et ei waja pikemaid seletusi selleks, et tõestada, kuidas meil on tekkinud Tallinnas, Tartus, Narwas, Pärnus ja Wiljandis teatrid, kuhu on koondunud töölisringkonnad. Neile anti läinud aastal, sel ajal, kui kodanised teatrid said miljonilisi toetusi, 250.000 marka toetust. Kui tänawu määratakse 600.000 marka Tallinna, Tartu, Wiljandi, Narwa, Pärnu ja Walga töölis-teatritele, siis ei tule rohkem iga linna peale, kui kõigist 100.000 marka. See äärmiselt wäikene summa tohiks Riigikogu enamusele wastuwõetaw olla. Ma panen ette selle toetussumma pealkirja muuta, kartes, et uue nimetuse all need ringkonnad, kelle huwides meie suurendus tehtud, sellest toetussummast hoopis ilma peawad jääma siis, kui see toetussumma „rahwalikkude näitemängude toetamiseks“ määratakse.

Lõpuks tahtsin toetada eelarwe IV peatüki § 15-das ettenähtud I warianti. Seal on nimelt ette nähtud kultuuriline toetus 34.510.600 marka ja teine wariant 34.410.600 marka, järelikult 100.000 marka wahet. See wahet on tingitud abirahast, mille määramisel hääled pooleks läksid.

See on abiraha suurendus Pärnu „Endla“ teatrile. Ette oli pandud 300.000 marka. Eelarwe-kommisjonis tehti ettepanek see summa suurendada 100.000 marga võrra, tõstes summa 400.000 marga peale. Selle summa suurendamise hääletamisel läksid aga, nagu ma ütlesin, hääled pooleks ja nüüd on Riigikogu otsustada, millise wariandi ta wastu wõtab.

Ma toetan esimest warianti 400.000 marga suuruses, wälja minnes järgmistest eeldustest. Kõigepealt paistab mulle üldse teatriabiraha määramise juures silma, et siin küllalt kaalutud ei läinud aastal ega ka tänawu toimetatud ei ole. Läinud aastal oli näiteks Pärnu „Endla“ määratud kõigest 150.000 marka. Täna aasta on see toetussumma suurendatud 300.000 marga peale. Aga mulle näib, et sellest summast on siiski wähe. Ma kannaksin ette mõned andmed Pärnu „Endla“ teatri tööulatuse kohta. „Endla“ teatris on palgalisi näitlejaid, orkestrante ja teisi tegelasi, kokku 55 inimest, peale selle weel palgaline laulukoor — 12 inimest; siis kontserdi laulukoor 85 inimesega, ühtekokku umbes poolteistsaja pealine tegelestehulk. Etendusi antakse neli korda nädalas ja peale seda korraldatakse igal nädalal weel odawahinnalisi rahwaetendusi, ning antakse 100 piletit maksuta sõduritele ja kooliõpilastele. Olgu weel mööda minnes nimetatud, et „Endla“ teater korraldas läinud kewadel teatrikursused, samuti on teatrikursuste korraldamine ka tänawu aasta kewadel ette kawatsetud. Kokku wõttes kõike seda peab üttelema, et on püüet ja head tahtmist, on rohkesti tõhusat tööd tehtud. Sellepärast oleks ülekohtune olewat abiraha kõigest 300.000 marka määrata. Minu arwamise järele peaks küll Riigikogule suurem toetussumma — 400.000 marka — wastuwõetaw olema.

K. Wirma (sd.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Haridusminister tutwustas siin Riigikogu oma waadetega kõigil haridusaladel, jättes puudutamata aga ühe ala ja nimelt tehnilise haridusala. Edasi wõttis aga sõna teaduse- ja kunstiosakonna juhataja härra Ney ja teadustas siit kõnetoolilt, et waadake, haridusministeeriumi kawades on niisugune tulewiku wäljawaade, et meil ei tule enam tulewikus stipendiaate wäljamaale saata, kuna kawatseme kõrgema tehnilise haridusega isikuid kodumaal produtseerima hakata. Mina küsiks: missugune riiklik asutus

on seda küsimust niisugusele pinnale seadnud ja kuiwõrd on Riigikogu, ning Riigikogule lähedal asuwad asutused teadlikud selles asjas, ja kelle käest järele küsitud, mismoodi majanduslikult see end ära tasub. Meie näeme eelarwes ja teame nende andmete järele, kuipalju meie wäljamaal olewatele stipendiaatidele maksame tänawu aastal. Teame, et läinud aastal oli see summa 2 miljoni marga lähedal. Täna wu tõstis eelarwe-kommisjon seda 50% võrra ja nüüd on seda waja weel tõsta. Järelikult saaksime ümmarguse summa 5 miljonit marka. Tehnikumi kohta on teada, et need kulud, mis selle asutuse uuele astmele tõstmiseks waja lähewad, umbes 10 miljoni marga ümber. Aga need, kes asja lähemalt tunnewad, räägiwad, et edaspidi selleks umbes 40 miljonit aastas ära kulub, kui tahetakse, et asi wähegi korralikult funktsioneerima hakkaks. Ma küsiks weel kord: missugune asutus on meil seda majanduslikku osa kalkuleerinud? Kas Riigikogu, ära kuulates seda teadaannet, mis täna siit kõnetoolilt tehti, oma waikimisega ei tee suure wea selles mõttes, et pärast wõidakse öelda, waadake, selle asja arutamise puhul haridusministeeriumi eelarwe juures teatati, et niisugune kord meil maksma hakkab ja Riigikogu ei olnud selle wastu. Kui waatame, mis sünnib meie kesktehnilise hariduse alal, siis peab üttelema, et see asi lonkab meil igatpidi. Kui juhtub, et tarwis on kutsuda wäljamaalt montööri mõne tehnilise ülesande täitmiseks, kellele on waja meie inimesi abiks anda, siis heidetakse neile abilistele ette, et nemad ei tunne asja nii kui tarwis. Niisuguseid keskmise tehnilise haridusega inimesi läheb meie olude juures iseäranis palju tarwis. Omal ajal, kui Eesti tehnikaselts tehnikumi nurgakiwi pani, siis seadis tema selle küsimuse pinnale, et on tarwis kaswatada praktilisi tehniliste teadmistega isikuid. Nüüd hakatakse teistsugust rada käima, ning teisest ja nimelt ülemast otsast tehnilisi jõudusid produtseerima, ning öeldakse, et see meie pisikesele riigile wäga kasulik on. Kas see end ära tasub, seda küsimust ei ole laiemas ulatuses kaalutud. (E. Weberman, rhws.: Kust wõtame õpejõude?) See on ka küsimus selle asja juures, aga on weel teine küsimus, mis meie selle asja juures leiame ja see on diplomiküsimus. Igalpool, kus tehnilise asjaga tegemist, on diplomil esimene tähtsus. Kahjuks selle seadu-

sega, millega tehnikeride registreerimise kord kinnitati, ei ole seda kätte saadud, mida seaduse andmisel kawatseti ja selle seaduse täitmisel hakkab paistma asju, mille kohta tahaksin öelda, et nad tumedates värvides paistavad. Öeldakse, et kui keegi näiteks tahab ahju parandada, siis selle ahju parandamine läheb kolm korda vähem maksma, kui selle parandamise projekti tegemine. Niisugusele alusele minnakse meil, mida aga sugugi lubada ei tohiks ja niisuguse tendentsiga tehakse meil tehniline ala ainult raskemaks. Ma olen kuulnud, et Tartu ülikooli juures on meil juba loomaarstide instituut, kus produtseeritakse enam loomaarste, kui Eestil vaja. Kuidas seal lood on, seda mina öieti ei tea, kuid julgen Riigikogu tähelepanu juhtida selle peale, et Riigikogu peaks selles asjas rohkem selgust muretsema, ning haridusministeerium peaks Riigikogu rohkem informeerima, Riigikogu ei peaks ainult sellega leppima, mis täna siit kõnetoolilt ette toodi, nimelt, ei tule pidada wastu võetawaks, et haridusministeerium ei kawatse edaspidi stipendiaate väljamaale saata, waid et meil omal hakkawad töötama wastawad asutused, kes sellekohaseid jõude ette walmistawad. Selle lühikese märkusega julgen Riigikogu tähelepanu juhtida selle peale ja loodan, et haridusministeerium leiab wõimalust sellel alal Riigikogu rohkem informeerida, ning selgust muretseda, kuidas seda ala tuleb edaspidi arendada.

Haridusminister H. B. Rahamägi: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Pean siinkohal tähendama, et see ei olnud mitte minu programmikõne, mida siin ette kandsin, waid tahtsin ainult paari joonega wastata ettetoodud mõtete ja küsimiste peale. Mis kutsekoolidesse puutub, siis tahtsin seda tähendada, mida siit juba enne tähendatud, et siin tingimata on tarwis, nii palju kui wõimalik, anda krediite kutsekoolide arendamise ja nende wõrgu loomise peale. Mis stipendiaatidesse puutub, siis ei tea mina missuguses seisukohas haridusministeeriumi nõukogu selles

asjas on olnud enne mind. Wõin aga öelda, et ka mina selles küsimuses oma seisukohta täiesti awaldanud ei ole. Seda küsimust puudutas täna teaduse- ja kunstiosakonna juhataja ja seal oli temal ühine arwamine minuga, et meil esialgu wäljamaal stipendiaate tingimata tarwis on. Aga kui teaduse- ja kunstiosakonna juhataja ütles, et edaspidi kawatsetakse kaotada ministeeriumi stipendiaadid, siis ei ole sellega weel öeldud, et üldse stipendiaadid wäljamaale ära kaotatakse, waid et nende saatmine ja paigutamine otstarbekohaseks muudetakse ja et see sünniks Tallinna tehnikumi läbi. Tehnikumis saaksid nad siis ette walmistatud ja paremad wastawad jõud wäljamaale saadetud. Need on kawatsused. Tahtsin ainult öelda, et ära kaotada stipendiaate, et neid üldse olemas ei oleks, siiski otstarbekohane ei ole. Mis puutub praegustesse stipendiaatidesse wäljamaal, siis mina oleksin isiklikult sellel seisukohal, et lõpetajatele wõimalus anda lõpetada. See ei tähenda mitte, et nemad peaksid lõpetama just seal, kus nemad praegu on. Mina olen kuulnud, et näiteks Berliinis peawad meie stipendiaadid õige kaua ootama, enne kui nad järjekorra saawad mitmesugustes õpeasutustes, wäljamaa stipendiaatidele ei anta lihtsalt wõimalust täiendamiseks. Mina usun, et siin on otstarbekohasem, et nemad mujale läheksid ja tarwitaksid selle raha seal ära, kus nemad wõiksid enne oma õpeaja lõpetada. Mina ei tea, kas sarnane wäide wastab tõele, aga ma kuulan seda warsti järele. Isiklikult seisan küll sellel seisukohal, et Riigikogu peaks krediiti wõimaldama nendele, kes seisawad lõpetamise eel, et neile wõimaldada seal kohal lõpetada, kus nemad praegu töötawad.

Juhataja J. Tõnisson: Rkl. Einbund on teinud kirjaliku ettepaneku lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.35 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson.**

Abiesimees **K. Wirma.**

Sekretäär **T. Kalbus.**